

HOOFSTUK 1

INLEIDING

Die eerste demokratiese verkiesing het in 1994 in Suid-Afrika plaasgevind en misdaadsyfers het drasties na die verkiesing gestyg. Daarmee saam het traumatisering en selfmoorde van polisiebeamptes toegeneem. In 1999 het 11 uit 10 000 polisiebeamptes teenoor 2 uit 10 000 persone van die algemene bevolking selfmoord gepleeg. Die werkslading en druk op die professionele hulpdienste (sielkundiges, maatskaplike werkers en kapelane) in die Suid-Afrikaanse Polisie diens (SAPD) het dienoreenkomstig verhoog. Transformasie van die Suid-Afrikaanse Polisie diens as organisasie is geïnisieer wat behels dat 'n totale herorganisasie en herstrukturering van bestuur en administrasie, sowel as die wyse waarop dienste gelewer word, gedoen word. Transformasie het nog nie voltooiing bereik nie en vind volgens die September 2000 nuusbrief van die Gautengse Provinsie steeds plaas. Die navorser (in diens van die Suid-Afrikaanse Polisie diens) het sedert 1994 waargeneem dat sielkundiges en maatskaplike werkers in die Suid-Afrikaanse Polisie diens toenemend die term 'uitbranding' gebruik om hulself in hul werksituasie te beskryf.

Die navorser het besluit om die veld van uitbranding te verken. Die woordeboekdefinisie van uitbranding is "lewenstyl is uitgebrand en is tot niet, die opgewektheid, blyheid en die lus en energie om te lewe is afwesig." (Odendaal, Schoonees, Swanepoel, du Toit en Booysen: 1994:1116; Schoonees en Swanepoel:1970:863). Die term 'uitbranding' en veral die Engelse "*burnout*" word egter nie net as beskrywing gebruik nie, maar het 'n tegniese en akademiese begrip geword wat nie-amptelik 'n diagnostiese betekenis het. 'n Individuele persoonlike funksionering en werksproduktiwiteit afneem en moeg en uitgeput is, word algemeen met uitbranding geassosieer.

Die groot hoeveelheid literatuur oor die onderwerp is opvallend. Farber (1983: vii) het 18 jaar gelede gesê dat uitbranding 'n baie eenvoudige etiket vir 'n uiters

komplekse verskynsel is. Die kompleksiteit van die verskynsel word weergegee in die gebruik van die enkel term 'uitbranding' as 'n versamelnaam vir 'n groot verskeidenheid prosesse, simptome, definisies, fases, oorsake en gevolge. Die popularisering van die term veroorsaak verwarring en kompliseer die verskynsel verder. Die meeste outeurs is dit wel eens dat die verskynsel van uitbranding 'n realiteit is en van begrippe soos depressie, angs, spanning, stres, moegheid en werksontevredenheid verskil.

In die literatuur is daar ooreenstemming dat die verskynsel van uitbranding met die werksomgewing en spesifiek met die professionele hulpverlenende rol, byvoorbeeld maatskaplike werkers, predikante, mediese dokters en sielkundiges geassosieer kan word (Pines en Maslach:1980:16; Farber:1983:5; Pines en Aronson:1988:10; Mehr, Senteney en Mac Creadie:1995:106; Thornett: 2000:38). Dit is opvallend in die literatuur dat daar baie min vordering gemaak word om psigiese uitbranding beter te verstaan.

Farber (1983:x) skryf die volgende: *"There is a conspicuous lack of consensual understanding of what 'burnout' actually is. In addition, despite a rapidly growing literature, there is still a notable lack of critical perspective in the field. Much of what is published as 'standard fare'; a rehashing of the usual causes and symptoms of burnout sandwiched around a good deal of case material. ... Thus, theories have not been built upon the work of previous researchers, insights proposed a decade ago are constantly being 'rediscovered'..."*

De Klerk (1995:10-12) lewer dieselfde kritiek teenoor die literatuur en Thornett (2000:38) gaan steeds voort om inligting op dieselfde wyse te herhaal sonder om 'n geïntegreerde teorie as basis te gebruik. Die behoefte aan 'n alternatiewe benadering om psigiese uitbranding te verstaan, kom duidelik na vore.

Daar is selfs onsekerheid oor die term 'uitbranding' en alternatiewe soos 'beroepsuitbranding', 'beroepsmatheid', "*worn out*" en 'psigiese uitbranding' word gebruik. Die navorser gebruik vir die doel van hierdie studie, die term 'psigiese uitbranding' omdat hy meen dat dit primêr 'n psigiese proses is wat ook fisiese

simptome behels.

Die navorser het besluit om 'n alternatiewe benadering op 'n groeepanalitiese teoretiese raamwerk te baseer. Dit word as metodologie gebruik en met 'n fenomenologiese benadering tot die ondersoeksituasie en data-analise gekombineer. Hierdie is 'n unieke raamwerk waar daar van vorige beskrywings en sienings van psigiese uitbranding wegbeweeg is en op die verskynsel soos dit homself bekend maak, gefokus word. Die voordele hiervan is dat die geïntegreerde teoretiese raamwerk die wederkerigheid en multidimensionaliteit van psigiese uitbranding weergee. 'n Eksploratiewe ingesteldheid is teenoor die verskynsel ingeneem.

Die algemene doel van die studie is 'n eksploratiewe ondersoek wat na die verskynsel van psigiese uitbranding en die manifestasie daarvan by sielkundiges in diens van die Suid-Afrikaanse Polisie kyk. Dit is die eerste studie oor psigiese uitbranding by dié populasie. Die studie poog nie om al die antwoorde te verskaf nie, maar eerder om 'n begin tot 'n alternatiewe en oorspronklike beskouing van psigiese uitbranding te maak. Dit vervul 'n krities noodsaaklike behoefte in die veld van psigiese uitbranding, aangesien dit 'n geïntegreerde benadering is.

Die spesifieke doel van die studie is om:

- die verskynsel van psigiese uitbranding soos dit deur individuele sielkundiges in diens van die Suid-Afrikaanse Polisie ervaar word, te beskryf.
- die kompleksiteit en multidimensionaliteit van psigiese uitbranding by sielkundiges in diens van die Suid-Afrikaanse Polisie te verstaan en te beskryf.

Die kleingroep is as basis vir 'n tweedaagse groeepanalitiese werkwinkel, waarheen sielkundiges vir deelname uitgenooi is, gebruik. 'n Ondersoeksituasie

is aan die einde van die twee dae geskep waar gepoog is om soveel as moontlik kennis en inligting rondom die verskynsel te verkry.

In hoofstuk 2 word 'n oorsig van toepaslike literatuur aangaande psigiese uitbranding gebied. Aandag word aan die definisies, gevolge, oorsake, voorkoming, asook psigiese uitbranding by sielkundiges gegee. Psigiese uitbranding by sielkundiges in die Suid-Afrikaanse Polisie word bespreek. Etlke teorieë wat bestaan, asook toepaslike navorsing word weergegee. In hoofstuk 3 word groepanalise as teoretiese raamwerk bespreek en ook gekoppel aan die geïntegreerde model van die outeurs Asbach en Schermer (1987) wat 'n paradigma voorstel waar groepsverskynsels op die ontwikkeling van objekverhoudings, die self en die ego gebaseer word.

In hoofstuk 4 - Metodologie - word die probleemstelling en die doel van die ondersoek aangedui. Die beskrywing van die navorsingsontwerp en die ondersoeksituasie word verskaf. Die rasionaal van die datagenererende metode en die van die wetenskaplike fase en data-analitiese metode word in meer detail beskryf. In hoofstuk 5 word die ontleding van die data volgens die stappe in hoofstuk 4 uiteengesit. 'n Beskrywing van die ervaring van psigiese uitbranding word gegee. Hoofstuk 6 bevat 'n bespreking en integrasie van die ondersoek. Dit word met implikasies en aanbevelings afgesluit.

HOOFSTUK 2

PSIGIESE UITBRANDING

2.1 Inleiding

Die term 'uitbranding' is 'n begrip wat algemeen deur akademici en klinici gebruik word en ook deel van algemene spreektaal uitmaak. Dit word gebruik om verskeie simptome, prosesse, fases en gevolge te beskryf.

Daar bestaan ook 'n wye verskeidenheid omskrywings en definisies in die literatuur en bitter min ooreenstemming oor die identifisering en diagnostiese kenmerke van uitbranding. Popularisering en veralgemening van die term skep verdere verwarring. Daar bestaan selfs onsekerheid oor die term 'uitbranding'. In Engels word die begrip "*burnout*" redelik algemeen gebruik, maar Farber (1983:42) sê dat daar eerder van "*worn out*" gepraat moet word. In Afrikaans word die terme 'beroepsmatheid', 'uitbranding', 'beroepsuitbranding', 'werksuitbranding' en 'psigiese uitbranding' gebruik. Die navorser gebruik vir die doel van hierdie studie die term 'psigiese uitbranding' omdat hy meen dat dit primêr 'n psigiese proses is wat ook deur fisiese simptome gekenmerk word.

Indien daar na die groot hoeveelheid literatuur en navorsing oor psigiese uitbranding gekyk word, is dit uiters verwarrend en oorweldigend. Die doel van die hoofstuk is om die verwarring en teenstrydighede uit te lig, die gebrek aan sinvolle teoretiese raamwerke te beklemtoon, maar ook 'n werkbare konseptualisering van psigiese uitbranding vir die studie daar te stel. Die baanbrekerswerk oor uitbranding is gedurende die 1970's en 1980's gedoen. Dit is opmerklik dat die grootste hoeveelheid literatuur rondom die 1980's sentreer. Gedurende dié tydperk het die meeste definisies, simptoombeskrywings, oorsake en gevolge verskyn. Farber (1983:1) beskryf dit as 'n "*hot topic*". Latere navorsing verwys telkens terug na dié literatuur. Die navorser gebruik dus die oorspronklike verwysings. Daar is nog geen navorsing oor psigiese uitbranding by sielkundiges in die Suid-Afrikaanse

Polisiediens gedoen nie, maar die navorser meen dat dit wel 'n realiteit is. Hierdie aspek word ook bespreek deur raakvlakke met die literatuur te gebruik.

2.2 Wat is psigiese uitbranding?

Freudenberger (1974:159) was die eerste persoon wat in 1974 die term 'uitbranding' in 'n vakkundige artikel gebruik het. Hy het vasgestel dat psigiese uitbranding by betaalde personeel, sowel as vrywilligers, in krisisklinieke en professionele hulpdiensorganisasies plaasvind. Farber (1983:1) sê dat Freudenberger 'n term van die 1960's ten opsigte van kroniese dwelmmisbruik, naamlik "*burned out on drugs*", gebruik om die uitgeputte sielkundige toestand van die personeel te beskryf. Farber (1983:2) meen dat Freudenberger self ook psigies uitgebrand was. Hy het as 'n psigoanalisis tot 20 ure per dag in 'n kliniek in New York gewerk en min resultate bereik.

In dié oorspronklike artikel van Freudenberger (1974:160) sê hy dat uitbranding as 'n toestand van uitputting wat aan die oormatige eise aan 'n persoon se energiebronne toegeskryf kan word, manifesteer. Hy beskryf hierdie uitputting as 'n gevoel van mislukking, moegheid, neerslagtigheid, vermoeidheid, apatie, hulpeloosheid en skuldgevoelens. Hoewel psigiese uitbranding 'n relatief nuwe konsep is, meen Caron, Corcoran en Simcoe (1983:53) dat belangstelling en navorsing op die terrein vinnig uitgebrei het en dat dié term gepopulariseer geraak het.

Dit blyk dat daar geen algemeen aanvaarde omskrywing of definisie in die magdom literatuur oor psigiese uitbranding bestaan nie. Maar wat beteken dit en waarna word verwys as die term 'psigiese uitbranding' gebruik word? Wat is simptome van uitbranding en hoe verskil dit van byvoorbeeld werkstres, depressie en fisiese gesondheidsprobleme? Hierdie vrae word nie maklik in die literatuur oor psigiese uitbranding beantwoord nie, omdat teenstrydighede feitlik deurgaans voorkom en omdat dit ook so oorinsluitend is dat feitlik alle fisiese en psigiese simptome deel van psigiese uitbranding uitmaak. Wat sê die literatuur dus is psigiese uitbranding?

Pines en Aronson (1988:10) sê dat: *“Burnout tends to affect people who enter their professions highly motivated and idealistic, expecting their work to give their lives a sense of meaning. It is a particular hazard in occupations in which professionals tend to experience their work as a kind of ‘calling’.”*

Dit is duidelik dat psigiese uitbranding verband hou met en in ‘n werksituasie en ‘n beroepsomgewing plaasvind. Werk en psigiese uitbranding staan in verband met mekaar en die individu moet ‘n hoë verwagting van sy werk of posisie en loopbaan koester wat nie altyd bereik word of bereikbaar is nie.

Pines en Aronson (1988:10) gaan verder as hulle skryf dat: *“Burnout involves the painful realization that we have failed to have a real impact, that all our efforts were for nothing, that we no longer have the energy what it takes to do, that we have nothing left to give.”*

Psigiese uitbranding hou egter nie net verband met ‘n werksomgewing alleen nie. Die tipe werk en pligte is ook belangrik. Die tipe werk, naamlik om betrokke te wees in ‘n beroep waar ander persone se persoonlike en emosionele probleme hanteer word, blyk die grootste risikofaktor vir psigiese uitbranding te wees (Mehr, Senteney en Mac Creadie: 1995:105).

Die meeste outeurs (plaaslik en internasionaal) is dit dan ook eens dat psigiese uitbranding meer by persone wat primêr met mense werk (byvoorbeeld onderwysers, personeelpraktisyns, opleidingsbeampies, dosente) voorkom. Die outeurs reken verder dat beroepe waar persoonlike en emosionele probleme van mense hanteer word en ‘n hoë klem op emosionele betrokkenheid geplaas word (byvoorbeeld maatskaplike werkers, sielkundiges, psigiaters, arbeidsterapeute, spraakterapeute, predikante en verpleegkundiges), die hoogste risikofaktor vir psigiese uitbranding blyk te wees. Die verskynsel van psigiese uitbranding kom dan ook meestal in hierdie beroepsgroepe voor.

As vertrekpunt om psigiese uitbranding te begin verstaan, word 'n ontleding van die definisies van psigiese uitbranding gedoen en kan die volgende afleidings gemaak word:

- dit is die resultaat van herhaalde en langtermyn emosionele druk wat by persone wat ander met die oplos van persoonlike probleme help, voorkom;
- dit behels 'n geleidelike verlies aan idealisme, doelgerigheid en motivering;
- dit behels fisiese, emosionele, interpersoonlike en motiveringsimptome;
- 'n afname in fisiese en psigiese energie is sentraal in al die definisies;
- dit is 'n progressiewe proses wat oor 'n lang tydperk ontwikkel;
- 'n afname in eiewaarde bestaan wat uit 'n gevoel van persoonlike mislukking ten opsigte van beroepsdoelwitte en verlaagde produktiwiteit spruit;
- 'n negatiewe houding teenoor ander persone en kliënte/pasiënte ontstaan en depersonalisering kan ervaar word;
- psigiese uitbranding is 'n individuele proses wat na die organisasie, kollegas en kliënte/pasiënte uitkring
(Bulka: 1984:8; Chemiss, Egnatios en Wacker: 1976:428; Daley: 1979:375; Edelwich en Brodsky: 1980:14; Gillespie: 1982:1; Kahn: 1978:61; Mehr, Senteney en Mac Creadie: 1995:105; Niehouse: 1981:29; Perlman en Hartman: 1982:283-305; Pines en Aronson: 1988:9; Thornett: 2000:32).

In aansluiting by die definisies van psigiese uitbranding beskryf bogenoemde literatuur lang lyste van fisiese simptome, emosionele simptome, interpersoonlike simptome en motiverings- en houdingsimptome. Wat egter baie verwarrend is, is dat feitlik enige simptome en afname in funksionering as 'n aanduiding van psigiese uitbranding gelys word. Dit word ook gestel dat die simptome in 'n kombinasie of geïsoleerd voorkom. Die intensiteit, tydperk of hoeveelheid simptome wat dan uiteindelik 'n aanduiding van psigiese

uitbranding gee, ontbreek egter. Odendal (1984:12) meen byvoorbeeld dat verhoudings van isolasie tot totale betrokkenheid wissel, simptome herhalend is en gedragsveranderings waarneembaar is. Hierdie sogenaamde aanduiders van psigiese uitbranding kan egter deel van die spektrum van normale alledaagse funksionering tot ernstige psigopatologie wees. Meer duidelikheid, omskrywings en spesifiekheid is nodig.

Bykomend hierby word psigiese uitbranding in fases ingedeel. Hierdeur word gepoog om die ontwikkeling van psigiese uitbranding te beskryf. Dit is egter onduidelik hoe die simptome en die fases ineenskakel. Daar is ook verskeie fases in die literatuur opgeteken en daar is geen konsensus by outeurs nie. Sommige beskou die fases as opeenvolgend (Jones en Emanuel: 1981: 209-212; Glick: 1983:222-228; Morrow: 1981:76), terwyl Maslach en Jackson (1981:99-113) meen dat die fases onafhanklik van mekaar is en daar nie noodwendig tydens psigiese uitbranding van fase een tot fase drie gevorder word nie, en dat die fases kan oorvleuel en ook in volgorde wissel.

Maslach en Jackson (1981:99-113) omskryf volgens hulle indeling drie fases:

- Emosionele uitputting: Hier word die individu aan verskeie nuwe eise blootgestel wat hom emosioneel uitput en oormoeg en gedreineerd laat voel as gevolg van voortdurende kontak met mense en hulle persoonlike probleme.
- Depersonalisering: Dit word deur 'n negatiewe en siniese houding en onbetrokkenheid teenoor kliënte/pasiënte gekenmerk.
- Vermindering van persoonlike bekwaamheid: Die persoon voel minder bekwaam en toereikend in sy werk, ervaar 'n afname in bevoegdheid en dit raak al hoe moeiliker om mensgerigte aktiwiteite doelgerig uit te voer.

Dit is opmerklik dat die meeste outeurs dit eens is dat fisiese simptome deel uitmaak van psigiese uitbranding, maar dat Maslach en Jackson (1981:99-113) dit nie as deel van hulle fases noem nie. Dit beklemtoon die verskille wat selfs oor detail van psigiese uitbranding (in dié geval simptome) bestaan.

Jones en Emanuel (1981:209-212) se fases verloop in dié spesifieke volgorde:

- In die eerste fase geniet die individu fisiese gesondheid, maar ervaar wel onbeduidende, fisiese chroniese ongesteldhede.
- Die tweede fase word deur geïrriteerdheid en versteurde slaap- en eetgewoontes gekenmerk. Alkoholmisbruik kan toeneem.
- Die derde fase is dié van intellektuele verveeldheid en beperkte konsentrasievermoë.
- Fase vier word deur 'n verandering in die individu se lewensstyl en beroep gekenmerk.
- Tydens fase vyf is daar 'n waarneembare verlies aan vaardighede en energie.

Spaniol (in Budy: 1981:9-11) gaan verder met die verwarring deurdat 'n indeling van eerstegraadse uitbranding, tweedegraadse uitbranding en ernstige uitbranding gemaak word.

- Tydens eerstegraadse uitbranding ervaar die individu gevoelens van uitputting, frustrasie en irritasie. Hy koppel 'n tydperk van drie tot ses weke aan die fase.
- Tweedegraadse uitbranding is ernstiger en hier begin chroniese fisiese simptome te voorskyn kom soos maagsere, hoofpyne en rugpyne. Die individu begin self oplossings soek deur

selfevaluasie, voorligting en bespreking van probleme met sy hoof of toesighouer in die werksomgewing. Geen tydperk word aan die fase gekoppel nie.

- Indien bogenoemde fases onsuksesvol is, tree psigiese uitbranding in. In dié fase begin die individu irrasioneel en impulsief optree.

Dit is duidelik uit bogenoemde dat daar geen konsensus ten opsigte van die simptome, definisies en ontwikkelingsfases van psigiese uitbranding bestaan nie. Sommige outeurs beskou fisiese simptome as belangrik en ander weer emosionele en psigiese simptome. Sommige outeurs beskryf sekere simptome as deel van 'n eerste aanvangsfase en ander outeurs dieselfde simptome weer as die eindresultaat. Sommige outeurs meen dat hulle fases in 'n spesifieke volgorde voorkom en ander meen dat fases kan oorvleuel en onder sekere omstandighede (die omstandighede word nie genoem nie) in volgorde wissel. Tydsindelings wissel ook. Die lang lysie van simptome sluit waarneembare vegetatiewe simptome in (hoofpyn, maagpyn, slaaploosheid, gewigsverlies, energieverlies), asook vae, onduidelike konsepte wat soms eerder as gevoelens beskryf kan word en aan enige tipe insident, byvoorbeeld woede, irritasie, moedeloosheid en frustrasie gekoppel kan wees. Wat hierdie verwarring en dubbelsinnigheid verder kompliseer, is dat definisies en omskrywings met ander terminologieë oorvleuel en verskillende fokuspunte in definisies gebruik word. Dié aspek word geïllustreer deur dié groot hoeveelheid fokuspunte uit te lig in terme van:

- Die oorsake van psigiese uitbranding: "*Burnout describes a constellation of worker reactions to the impact of stress, deriving from organizational, societal as well as personal and professional factors*" (Green: 1984:6).
- As reaksie op werkstres: "*Burnout is defined as a maladaptive reaction to high levels of chronic work related stress*" (Wallace en Brinkerhoff: 1991:86).

- Die gevolge of simptome van psigiese uitbranding vir die individu: *"Burnout refers to a progressive loss of idealism, energy and purpose experienced by people in the helping professions as a result of their work"* (Edelwich en Brodsky: 1980:14). Hardy (1988:353) sê *"burnout is a syndrome of physical and emotional exhaustion involving the development of negative selfconcept, negative job attitudes and loss of concern for clients."*
- Dienslewering aan mense en verandering in gedrag en houding: *"Burnout appears to be a response to interpersonal stressors on the job in which an overload of contact with people results in changes in attitudes and behaviours towards them"* (Leiter en Maslach: 1988:297).
- As 'n uitputtingsreaksie: *"Burnout is best defined as a state of physical, emotional and mental exhaustion which characteristically results from dealing with chronic daily stresses"* (Pines en Kafry: 1978:499-507).
- Die sin van werk en werkverwante faktore: *"Burnout has been defined as the extent to which workers have become separated or withdrawn from the original meaning and purpose of their work"* (Streepy: 1983:33-34).
- Eise wat aan die individu gestel word: *"Burnout is a type of psychological distress arising from overextension of the self and that manifests as a severe loss of energy that cannot be renewed"* (Garden: 1991:963).
- 'n Proses wat plaasvind: *"Burnout refers to a process in which the professional's attitudes and behaviour change in negative ways in response to job strain"* (Cherniss: 1980:3).

Hierdie groot hoeveelheid fokuspunte is oorinsluitend en dit blyk dat psigiese uitbranding 'n versamelnaam vir onduidelike en vae omskrewe begrippe is. Dit is duidelik dat psigiese uitbranding 'n komplekse verskynsel is, maar die rondtasting bring geen duidelikheid oor die verskynsel nie. Uit die groot hoeveelheid fokuspunte kan nie vasgestel word hoe die verskynsel van psigiese uitbranding van ander terminologieë verskil nie, omdat die terme los en vas as deel van psigiese uitbranding se definisies en omskrywings gebruik word. Die navorser meen dat 'n onderskeid tussen psigiese uitbranding en stres, werkspanning, angs en depressie gemaak moet word.

2.2.1 Stres

Volgens Greef en Poggenpoel (1991:18) is stres 'n universele verskynsel wat dui op 'n fisiese en emosionele staat wat altyd as gevolg van die lewe (die kwessie dat hy lewendig is) in 'n individu teenwoordig is. Miner (1992:152) bespreek dit in meer detail as hy sê "*stress is an adaptive response, mediated by individual characteristics and/or psychological processes, that is a consequence of any external action, situation or event that places special physical and/or psychological demand upon a person.*"

Stres en psigiese uitbranding kan dus nie geskei word nie, maar is nie dieselfde nie. Die groot verskil is dat stres op enige eis wat aan 'n persoon se aanpassingsvermoë gestel word, dui, maar dat psigiese uitbranding in verhouding met 'n werksomgewing gesien word.

2.2.2 Werkspanning

Wallace en Brinkerhoff (1991:86) definieer werkspanning as "... *a condition in which certain variables in the workplace are believed to cause a high level of anxiety and concern which negatively affects an individual's normal behaviour or performance.*"

Niehouse (1981:24) sê dat werkspanning 'n groot oorsaak van en die eerste stap tot psigiese uitbranding is. Dit is egter belangrik om te meld dat nie alle individue wat werkspanning ervaar noodwendig psigies sal uitbrand nie.

Simptome	
Werkspanning	Psigiese uitbranding
1. Moegheid	1. Chroniese moegheid
2. Angs	2. Onbevredigende behoefte aan erkenning
3. Werksontevredenheid	3. Werksverveeldheid en sinisme
4. Afname in toegewydheid	4. Afsondering / ontkenning van gevoelens
5. Buierigheid	5. Ongeduld / oorgevoeligheid, paranoia en gevoelens van onmag en nie in beheer nie
6. Skuldgevoelens	6. Disoriëntasie
7. Afname in konsentrasie / vergeetagtigheid	7. Vergeetagtigheid
8. Fisiologiese veranderings	8. Psigosomatiese ongesteldheid

Tabel 2.1 'n Vergelyking van simptome van werkspanning en psigiese uitbranding (Niehouse: 1981:25)

Levinson (1981:106-107) en Cherniss (1980:34) sluit hierby aan as hulle sê dat werkspanning 'n aanleidende oorsaak van psigiese uitbranding is, maar dat werkspanning en psigiese uitbranding nie sinonieme is nie. Volgens Cherniss (1980:35) en Appleton, House en Dowell (1998:1060) is psigiese uitbranding die eindresultaat van chroniese werkspanning en veral as gevolg van die onvermoë van die individu om by 'n negatiewe werksituasie en hoë werkspanning aan te pas.

2.2.3 Depressie

Die Psigologie Woordeboek (1988:60) definieer depressie as " ... 'n toestand van intense neerslagtigheid wat gepaard gaan met gevoelens van ontoereikendheid, onsekerheid, pessimisme omtrent die toekoms, sosiale onttrekking en verlaagde psigomotoriese aktiwiteite." Meier (1984:211)

beskou depressie as 'n simptoomb van psigiese uitbranding en dat psigiese uitbranding en depressie gelyktydig kan voorkom, maar dat psigiese uitbranding nie deel van elke depressiewe toestand is nie. Psigiese uitbranding en depressie is dus nie dieselfde nie.

2.2.4 Angs

Kaplan en Sadock (1988:310) sê dat angs 'n onaangename emosionele toestand is waartydens gevoelens van naderende gevaar wat deur ongemaklikheid, spanning en bekommernis gekenmerk word, ervaar word. Hiermee saam kan versnelde hartklop en asemhaling, bleekheid, droogheid in die mond, spysverteringsprobleme en oormatige sweet voorkom. Dit kan nie aan 'n definitiewe objek of situasie gekoppel word nie. Angs is deel van 'n groot spektrum psigopatologiese toestande en nie net van psigiese uitbranding nie. Angs is dus 'n simptoomb van psigiese uitbranding, maar nie gelykstaande daaraan nie.

2.3 Gekonsolideerde beskrywing van psigiese uitbranding

Wat is psigiese uitbranding dan? Uit al die genoemde literatuur, definisies, omskrywings en simptome meen die navorser dat psigiese uitbranding op die volgende wyse beskryf kan word:

- Dit is 'n hoogs individuele proses wat die resultaat is van die interaksie tussen die hulpverlenende persoon en die ontvanger daarvan. Dit hou verband met die emosionele druk in 'n professionele hulpverlenende werksomgewing.
- Persone wat 'n hoë verwagting van hul werk koester, toegewyd is en hul beroep as 'n roeping beskou, blyk 'n hoë risikofaktor te wees.
- 'n Afname in fisiese en psigiese energie is sentraal.

- Dit behels fisiese en psigiese simptomatologie, alhoewel die detail hiervan non-spesifiek is en van een persoon tot 'n ander kan wissel.
- 'n Afname in persoonlike prestasie, sinisme, onproduktiwiteit en 'n negatiewe self- en werksidentiteit is kempunte.
- Fases en grade van psigiese uitbranding bestaan, alhoewel dié prosesse onduidelik is en min konsensus daarvoor bestaan. (Individue se graad van psigiese uitbranding kan dus verskil en van persoon tot persoon varieer.)

2.4 Gevolge van psigiese uitbranding vir die organisasie en dienslewering

Psigiese uitbranding het 'n groot aantal individuele simptomatologie tot gevolg. Die verskynsel se gevolge sluit volgens die literatuur ook die organisasie waar die professionele hulpverlener werk, asook dienslewering aan kliënte/pasiënte in.

Psigiese uitbranding het wesentlike gevolge vir die kwaliteit diens wat die professionele persoon lewer. Tydsbenutting word minder doelgerig, die persoon is minder produktief (selfs al werk hy meer oortyd), dit neem langer om take uit te voer en meer foute word gemaak. Sommige take word ook uitgestel al benodig dit in werklikheid dringende optrede (Moss: 1981:66 en Harris: 1984:37).

Vergeetagtigheid kan intree en die hulpverlener se inisiatief ten opsigte van werksaangeleenthede neem af. Weerstand om te gaan werk word geopenbaar, siekteverlof word oorbenut en 'n negatiewe houding teenoor die werk en die organisasie is moontlik. Die hulpverlener se algemene werkskwaliteit neem af, hy raak toenemend gedemotiveer en ontwikkel 'n "gee-nie-om-nie" houding. Besluite en hulle gevolge word as nie belangrik beskou en daar word nie genoegsame tyd en energie hieraan spandeer nie.

Rigiditeit in denke en optrede tree in en daar word al hoe meer klem op reëls en regulasies geplaas. Kreatiwiteit en innoverende oplossings vir probleme neem drasties af. Die hulpverlener raak al hoe meer onbetrokke (Maslach: 1982:74).

Die hulpverlener onttrek ook fisies van sy werksomgewing. Hy kom laat by die werk, gaan vroeër huis toe, neem langer tee- en etenstye en bly ook vir tye sonder verskoning weg van die werk (Rink: 1985:47).

Uitgebrande persone hanteer die situasie op die volgende verskillende maniere:

2.4.1 Verlaat die profesie

Maslach (1982:74) sê dat die professionele persoon 'n punt bereik waar hy meen dat hy nie langer kan aangaan nie en bedank. Die werk het te veel eise aan hulle emosies en tyd gestel.

Die uitgebrande professionele persoon bedank uit sy werk en verlaat die profesie. Hy glo dat hy die verkeerde beroepskeuse gemaak het. Bedanking en verlating van die profesie na jare se opleiding word dikwels met gevoelens van mislukking, skuldgevoelens of vermorsing geassosieer. Op ekonomiese gebied is dit ook uiters duur vir die organisasie, asook die breë samelewing (Pines en Maslach: 1980:16).

2.4.2 Personeelomset

Daar is volgens Maslach (1982:76) 'n ooreenkoms tussen psigiese uitbranding en 'n groot personeelomset by 'n organisasie. Dit neem ongeveer twee jaar vir die professionele persoon om vir die eerste keer die kritiese punt te bereik waar hy besluit om te bedank. Pines en Maslach (1980:16) sê dat die persoon in baie gevalle dieselfde tipe probleme, gevoelens en psigiese uitbrandingsimptome in 'n ander werksomgewing ervaar. Na 'n aantal

herhaalde mislukkings ontwikkel die persoon 'n chroniese gevoel van hulpeloosheid, mislukking en totale psigiese uitbranding.

Bourgault en Meloche (1982:110) sê dat psigiese uitbranding en die gevolge daarvan ook na ander personeel uitkring. Dit het uiteindelik lae moreel en motivering ten opsigte van spanwerk en algehele dienslewering tot gevolg. Psigiese uitbranding is oordraagbaar binne 'n organisasie en tussen personeel en kliënte. Dit dra by tot 'n hoë personeelomset. Edelwich en Brodsky (1980:16) beweer dat daar in elke periode van vyf jaar soveel as drie volledige voltooide personeelsiklusse, wat ook topadministrateurs en -bestuurders insluit, is. Hierdie hoë personeelomset is nie net 'n gevolg van psigiese uitbranding nie, maar volgens Edelwich en Brodsky (1980:16) ook 'n oorsaak. In organisasies is die ondersteuning van medekollegas 'n belangrike teenvoeter vir psigiese uitbranding. As personeel bedank, word die "gemeenskap van werkers" opgebreek. Personeel wat agterbly, kan gevoelens van isolasie, vervreemding en lae moreel ervaar.

2.4.3 Beweging uit professie

Professionele persone wat uitgebrand is of in die proses van uitbranding is, mag volgens Pines en Maslach (1980:16) besluit om eerder administratiewe werk te doen en die administrasieleer te bestyg as om uit die organisasie te bedank. Dit is 'n manier om van die professie waarin hul uitgebrand het, te ontsnap. Sodoende het hulle ook nie meer enige direkte kontak met kliënte of pasiënte nie. Die hulpverlener geniet dikwels die nuwe verantwoordelikhede, omdat papierwerk geen emosionele eise stel en fisiese behoeftes het nie. Leiter (1991:123) sê egter dat ontsnapping in administrasie of 'n opleidingspos baie min of geen verligting van psigiese uitbranding verskaf nie en dat psigiese uitbrandingsimptome sonder hulp en aktiewe behandeling bly voortbestaan.

2.4.4 Dooie hout

Daar is professionele persone wat, alhoewel hul uitgebrand is, nie bedank of hulle professie verlaat nie. Hierdie persone word dikwels deur 'n behoefte aan sekuriteit gemotiveer. Hulle sal ongeag psigiese uitbranding in diens bly ter wille van die sekuriteit wat goeie diensvoorwaardes en aftreevoordele bied. Hulle staan as dooie hout bekend. Dit beteken dat so 'n hulpverlener so min as moontlik doen en oor geen motivering vir verbetering, verandering of nuwe pligte beskik nie. As 'n nuwe uitdagende pos aangebied word, weier die persoon om dit aan te neem.

Pines en Maslach (1980:7) haal Ichak Adizes aan om dit te illustreer: *"The dead wood is apathetic. He wants to be told what to do ... he is mostly worried about how to survive until retirement and how to keep intact the little he has. He has no complaints about anything. He feels that any complaint will reflect on him. When a helper becomes 'dead wood' he does as little as possible for so long that he seems to become part of the organizational structure. No-one really knows what he does because his interaction with other staff is minimal. He just exists until he can live off his pension."*

Edelwich en Brodsky (1980:182) sê die ergste en mees tragiese vorm van apatie is as 'n professionele persoon net om een rede in 'n pos aanbly: hy het die werk nodig om finansieel te oorleef. Die persoon sien dikwels wat gebeur, maar wend geen poging aan om dit te verander nie. Hy neem geen risiko's nie, doen so min as moontlik en beskerm sy posisie. Sekuriteit is sy grootste fokus.

2.4.5 Finansiële implikasies vir die organisasie

Verskeie outeurs (Moss: 1981:114-115; Bourgault en Meloche: 1982:109-115; Harris: 1984:37) meen dat stresverwante siektes en psigiese uitbranding ernstige finansiële implikasies inhou. Dit behels swak besluitneming, toenemende benutting van siekteverlof, mediese ongeskiktheid, swak produktiwiteit, verhoogde mediese koste en hoë personeelomset. Volgens

Strumpher (1995:33) het werksafwesigheid reeds in 1983 werkgewers in S.A. ongeveer R300 miljoen gekos. Hearsch (1988:28) noem dat werksafwesigheid, verlaagde produktiwiteit en mediese koste die V.S.A. ongeveer 150 miljoen dollar per jaar kos.

2.4.6 Die gevolge van psigiese uitbranding vir die kliënt / pasiënt

Die gevolge van psigiese uitbranding vir hulpverlening aan die kliënt word as volg deur De Klerk (1995:104) saamgevat:

- 'n Afname in die kwaliteit en kwantiteit van dienste wat aan die kliënt gelewer word, kom voor.
- Emosionele onttrekking van die hulpverlener aan kliënte kom voor. Die kliënt word as vervelig en veeleisend beleef. Vermyding van oogkontak, kort onderhoude en terapeutiese sessies en vroegtydige terminasie van terapeutiese behandeling vind plaas.
- Die kliënt word as 'n geval hanteer en depersonalisering van die persoon vind plaas. Diagnostiese reëls word gevolg en as rede vir swak vordering in die terapeutiese proses voorgehou. Die hulpverlener beskou sy werk en hulp wat hy kan aanbied, nie meer in 'n positiewe lig nie.

De Klerk (1995:104) dui egter aan dat alhoewel daar redelike konsensus oor die bogenoemde gevolge by outeurs bestaan, daar min stawende empiriese navorsing gedoen is. Pines en Maslach (1980:13) sê dat psigiese uitbranding 'n primêre rol in swak dienslewering van gesondheids- en welsynsdienste speel. Hulle meen verder dat psigiese uitbranding ook 'n rol in die toename in professionele wanpraktyke speel. Appleton, House en Dowell (1998:1061) meen in hul studie dat tot 60% van alle algemene mediese praktisyns meen dat hul werkskwaliteit negatief deur oorbelading en psigiese uitbranding beïnvloed word. Dit is duidelik dat psigiese uitbranding verreikende gevolge

vir die individu, die organisasie, dienslewering en die gemeenskap as geheel het. Die literatuur meen ook dat psigiese uitbranding meer gereeld voorkom en 'n groter effek op professionele persone se funksionering het as wat bewustelik toegegee word.

2.5 Psigiese uitbranding by professionele hulpverleners

Uit die voorafgaande is dit duidelik dat psigiese uitbranding met professionele hulpverleners geassosieer word. Pines en Aronson (1988:83) sê dat in die huidige moderne industriële samelewing, professionele persone en hulle dienste, die rol en funksies wat tradisioneel deur die uitgebreide familie of gemeenskap gedoen is, oorneem. Dit is veral van toepassing op die hulp en behandeling van persoonlike en verhoudingsprobleme. Die gevolg hiervan is dat 'n groot hoeveelheid mediese, opvoedkundige, maatskaplike en sielkundige dienste ontstaan het. Hierdie dienste stel vir lang aaneenlopende periodes emosionele eise aan die professionele hulpverlener. Hy word aan die kliënt/pasiënt se sielkundige, maatskaplike en fisiese probleme blootgestel en daar word verwag dat hy professionele kennis en insig moet hê, maar ook om persoonlik betrokke te wees en om te gee. Dit plaas groot druk op die professionele hulpverlener.

Cherniss (1995:3) sê bykomend hierby dat dit as 'n roeping beskou word om deel van die professionele hulpprofessies (spraakterapeute, mediese dokters, arbeidsterapeute, sielkundiges, chiropraktisyne, maatskaplike werkers, predikante, psigiaters, verpleegkundiges) te wees. Hierdie roeping is net so belangrik as die finansiële vergoeding. Terselfdertyd het die moderne tegnologiese eeu 'n groot klem op dienslewering en produksie begin plaas. Resultate, en boonop vinnige resultate, word verlang. Die publiek en kliënt/pasiënte het toenemend krities teenoor professionele hulpdienste begin raak. Thornett (2000:37) identifiseer toenemende werksdruk, asook hoë en ontoepaslike eise vanaf pasiënte, as van die grootste faktore wat druk op algemene mediese praktisyne plaas. Die mees algemene klagte is dat professionele hulppersone 'n gebrek aan deernis en meegevoel toon. Daar moet onder moeilike omstandighede, met moeilike kliënt/pasiënte en met

moeilike probleme, kalm, professioneel, bedoord en ondersteunend gebly word en vinnige resultate moet getoon word. Die grens tussen die aanvaarding van professionele hulppersone se hulp en die meedoënlose kritiek daarop, is volgens Cherniss (1995:5) naby mekaar.

Hierdie is agtergrond wat professionele hulppersone 'n hoë risikofaktor vir psigiese uitbranding maak. Wat sê die literatuur oor psigiese uitbranding en die sielkundeprofessie spesifiek?

2.6 Psigiese uitbranding by sielkundiges

Daar bestaan beperkte verwysing in die literatuur na psigiese uitbranding by sielkundiges. Farber (1983:103) sê dat psigoterapie, wat 'n primêre funksie van sielkundiges is, dikwels as 'n unieke, betekenisvolle en selfvervullende taak beskou word. Dit is egter meer problematies as wat algemeen aanvaar word. Farber (1983:103) sê "... *the very nature of psychotherapeutic work subjects the psychotherapist at whatever level, to continual emotional demands. They are often themselves the target of irrational expressions of love, hate, envy, or need.*"

Freudenberger en Robbins (1979:291) verwys na 'n psigoterapeut as: "... *full of feelings, feelings of hurt, anger, joy and sadness that he must share but is often unable to share with or communicate to anyone especially not his patients.*" Dit verwys na die eensaamheid wat die sielkundeprofessie inhou. Farber (1983:104) sê verder dat die afwesigheid van betroubare terugvoer 'n bron van angst vir die sielkundige inhou. Dit lei tot onsekerheid en eie afleidings. Emosionele ervarings moet self, en in isolasie, hanteer word wat tot emosionele uitputting lei.

Strumpher (1995:140) het in haar studie oor psigiese uitbranding van sielkundiges in die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag bevind dat die vinnig veranderende omstandighede in die Weermag en in die breë Suid-Afrikaanse gemeenskap tot stres, verhoogde emosionele uitputting en uitbranding lei. Daar word van sielkundiges verwag om tydens hierdie veranderingsfase as

veranderingsagente op te tree terwyl hulle self ook deel van en aan verandering blootgestel is. Hiermee saam het 'n groter werkslading, beperkte professionele mannekrag, beperkte steunstelsels en groter bestuursverantwoordelikhede tot verhoogde emosionele uitputting by sielkundiges bygedra.

Sy sê verder dat die langdurige blootstelling aan frustrasie, konflik, druk om te presteer en die ingesteldheid van sielkundiges om ten alle tye en onder alle omstandighede van hulp te wees, bydraend tot psigiese uitbranding is. Strumpher (1995:140) verwys na Frosch & Olsen (1994:11) wat sê dat sielkundiges 'n besondere behoefte aan erkenning en waardering het.

Strumpher (1995:140) se studie bevind dat sielkundiges die hoogste stresvlak van al drie hulpdienste (maatskaplike werkers en kapelane was ook deel van die ondersoek) toon en dat dit nie aan faktore buite die werk toegeskryf word nie. Dit word aan aspekte soos fisiese werksomstandighede, loopbaanaangeleenthede, vergoeding, byvoordele en personeelbeleid inherent aan die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag as organisasie, toegeskryf.

Farber (1983:5) se stelling sluit hierby aan as hy sê “...*virtually all human service professionals complain of long hours, isolation, lack of autonomy, client neediness, public misunderstanding of their work, insufficient resources, lack of criteria to measure accomplishments, excessive demands for productivity, inadequate job training and administrative indifference to or interference with their work.*”

Oorlading van 'n spesifieke aard is volgens Farber (1983:6) die mees algemene faktor wat tot stres by psigoterapeute lei. In 'n studie deur Farber en Heifetz (1982) in Farber (1983:6) is bevind dat: “... *a heterogeneous sample of psychotherapists reported excessive workload as the single most stressful aspect of their work. Moreover, this source of stress is likely to become more prevalent in the near future as a result of budget cutbacks and job freezes.*”

Farber (1983:7) wys verder daarop dat die volgende aspekte aanleiding tot werkstres gee en uiteindelik tot psigiese uitbranding by sielkundiges lei: rolkonflik, konflik tussen individue, waardes en etiek van professionele persone teenoor die van toesighouers en die organisasie, verskille en dispute oor rolle en verantwoordelikhede, byvoorbeeld tussen maatskaplike werkers en sielkundiges. Daar bestaan ook ambivalente gevoelens van lojaliteit by sielkundiges teenoor die individuele pasiënt en die belange van die organisasie. Strumpher (1995:142) meen dat na-uurse verpligtinge, fisiese werksomstandighede, hoë werkslading en bestuurstyle van bevelvoerders en stafoffisiere groot bronne van frustrasie vir sielkundiges is. Die snel veranderende omstandighede en deurlopende nuwe aanpassingseise in die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag en onvoldoende steunstelsels vir hulp met eie aanpassings speel saam met die eersgenoemde faktore 'n rol dat sielkundiges onbekwaam voel om hulle professionele funksies in die organisasie te bedryf.

'n Faktor wat Strumpher (1995) se studie uitlig, is dat 'n groot hoeveelheid van die sielkundiges baie jonk is. Jong sielkundiges betree dikwels na afstudering die organisasie met idealistiese en dikwels geromantiseerde ideale van die professie. Hulle word deur realiteite soos beperkte bevorderingsmoontlikhede, moeilike werksomstandighede en onvoldoende hulpbronne en steunstelsels ontnugter. Die ontnugtering lei tot frustrasie, weerstand, aggressie, diensverlating en uiteindelik psigiese uitbranding.

Strumpher (1995:143) sê dat die organisasie as sisteem dikwels vir stres en psigiese uitbranding van sy professionele lede verantwoordelik is. Aspekte soos strukturele traagheid (verouderde onbuigsame organisasiestrukture met 'n onvermoë om by die verandering aan te pas), vernoude fokus (waar elemente van die organisasie net sekere veranderinge akkommodeer) en groepsinteraksie (waar die groep 'n remskoen vir die verandering van die individu is) lei tot frustrasies by sielkundiges.

Comb en Avila (1989:8) beklemtoon ook 'n bykomende frustrasie, naamlik dat: *"Helping can be a terribly frustrating experience, especially in some public*

agencies in which, because of the large number of persons that must be assisted, helpers are passed through the system more quickly than the helpers would like, and nothing resembling a sense of closure is ever achieved."

Maslach en Jackson (1981:99-113) het in 'n studie bevind dat 50% van alle sielkundiges met tien jaar of meer werksondervinding spyt was oor hulle beroepskeuse as sielkundige. In 'n "*American Psychological Association*" (APA) nasionale opnamestudie in die VSA het Norcross en Prochaska (Mehr, Senteney en Mac Creadie: 1995:107) bevind dat 42% van die kliniese sielkundiges in die ondersoek gesê het dat hulle 'n ander loopbaan sou gekies het as hul weer 'n keuse kon maak.

Dit is duidelik in die literatuur dat psigiese uitbranding 'n realiteit by sielkundiges is. Dit word onder andere toegeskryf aan die spesifieke funksie van psigoterapie wat hoë emosionele eise stel, rolkonflik, roloorlading, asook breë organisasiebeleidsaspekte, byvoorbeeld loopbaangeleenthede, vergoeding en fisiese werksomstandighede. Dit blyk of 'n gebrek aan genoegsame terugvoer (vanaf pasiënte, bestuurders en die organisasie as geheel) en ondersteuning vir die sielkundiges ook 'n groot rol speel.

Die studies wat reeds voltooi is, is egter beperk (veral in Suid-Afrika) en meer spesifieke, gedetailleerde inligting word benodig. Daar word byvoorbeeld geen melding van unieke persoonlikheidseienskappe en individuele funksionering, spesifieke simptomatologie, die prosesse van psigiese uitbranding, unieke ervarings of enige remediërende aspekte gemaak nie. Detail oor hoe die organisasie se funksionering en interne prosesse op die individuele sielkundige inwerk, ontbreek ook. Meer indiepte inligting en beskrywings is nodig.

2.7 Psigiese uitbranding by sielkundiges in die Suid-Afrikaanse Polisie

Hierdie studie is die eerste oor dié onderwerp by sielkundiges in diens van die Suid-Afrikaanse Polisie. Die organisasiesisteem en -kultuur waarbinne sielkundiges funksioneer, speel volgens die literatuur 'n belangrike rol. Die navorser sal gevolglik die konteks van die Suid-Afrikaanse Polisie skets.

Die Suid-Afrikaanse Polisie is in 1913 gestig. Na die eerste demokratiese verkiesing in 1994, is die Suid-Afrikaanse Polisie gestig wat die amalgamasie van die Suid-Afrikaanse Polisie en al die vorige sogenaamde tuisland polisie-agentskappe meegebring het. Die Suid-Afrikaanse Polisie se verantwoordelikhede, pligte en werksaamhede word deur die Suid-Afrikaanse Polisie Wet (Wet no. 68 van 1995) en die Grondwet van Suid-Afrika (Wet no. 108 van 1996) gereguleer.

Daar is drie professionele hulpdienste in die Suid-Afrikaanse Polisie, naamlik Maatskaplike Werk Dienste, Geestelike Dienste (voor 1994 bekend as Kapelaansdienste) en Sielkundige Dienste (voor 1994 bekend as Instituut vir Gedragwetenskappe). Al drie die hulpdienste is primêr met polisiepersoneel gemoeid en lewer dus 'n diens aan die organisasie en sy personeel. Daar word wel beperkte lynfunksies (forensiese werk met kinders vir die Kinderbeskermingseenheid) deur Maatskaplike Werk Dienste en Sielkundige Dienste (hulp met ondervraging en ondersoekwerk, byvoorbeeld reeksmoordenaars) verrig.

Die Instituut vir Gedragwetenskappe is in 1981 gestig. Daar is aanvanklik hoofsaaklik op bedryfsielkundige funksies, byvoorbeeld psigometriese keurings, plasings, posontledings, groepwerk by bestuurskursusse, organisatoriese diagnoses en bestuursontwikkeling gekonsentreer. In 1990 is daar begin om kliniese en voorligtingsielkundiges in diens te neem en 'n groot hoeveelheid personeel is vanaf 1992-1994 in diens geneem. 'n Groot hoeveelheid psigometriste is ook in diens geneem. Sedert 1994 is daar 'n moratorium op enige indiensnemings in die Suid-Afrikaanse Polisie

geplaas. Dit het meegebring dat, ten spyte van 'n groot aantal bedankings, skeidingspakkette en mediese rade van sielkundiges en psigometriste, geen nuwe personeellede in diens geneem kon word nie tot 1998. Die personeel van Sielkundige Dienste het dan ook vanaf 1994 tot 2000 van 'n hoogste syfer van ongeveer 160 personeellede na ongeveer 90 afgeneem. Die totale aantal lede van die Suid-Afrikaanse Polisie wat landswyd bedien moet word, is ongeveer 120 000.

Die Instituut vir Gedragwetenskappe was aanvanklik net by die Hoofkantoor van die Suid-Afrikaanse Polisie in Pretoria gesetel, maar in 1991 en 1992 is daar na al die provinsies landswyd gedentraliseer. Met die stigting van die Suid-Afrikaanse Polisie in 1994, is die Instituut vir Gedragwetenskappe se naam na Sielkundige Dienste verander. Tot en met 1994 is alle personeel as funksionele offisiere met range aangestel en sekere polisie-opleiding moes deurloop word. Sedert 1994 tot 1998 is die enkele sielkundiges wat wel aangestel is, as burgerlike personeel onder die Polisie Wet aangestel en word volgens die Staatsdienskode se Sielkunde PAS vergoed. Geen polisie-opleiding hoef meer deurloop te word het nie en interne induksieprogramme vir nuwe personeel is deur Sielkundige Dienste self aangebied. Sedert 2000 word sielkundiges weer met polisierange aangestel en moet sekere polisie-opleiding weer deurloop word.

Die spesiale magsorder Sielkundige Dienste, Suid-Afrikaanse Polisie wat daarop ingestel is om spesialis vakkundige ingrepe te maak ten einde die optimale werksfunksionering van elke lid te help bevorder. Sodoende word werksproduktiwiteit aan die een kant verhoog en selfaktualisering van lede aan die ander kant bevorder. Vakkundiges binne die Sielkundige Dienste funksioneer as sielkundiges, internsielkundiges, psigometriste en psigotegnici onder die bepalings van die Wet op Gesondheidsberoep (Wet 56 van 1974) of soos gewysig mag word, asook enige regulasies kragtens gemelde Wet uitgevaardig. Die primêre funksies van Sielkundige Dienste volgens amptelike pligstate is tans die volgende:

- psigometriese evaluering van nuwe applikante en spesialiseenhede, byvoorbeeld Kinderbeskermingseenheid
- onderhoudvoering vir plasings en keurings
- psigoterapie en “*counselling*”
- krisisintervensies en selfmoordintervensies
- psigo-opleiding, byvoorbeeld proaktiewe streshanteringsprogramme
- traumaopleiding en -hantering asook ontfonting (“*debriefing*”)
- spanbemaagtigings en -ontwikkelings
- konsultasiediens, byvoorbeeld vir tugseksie, mediese rade, Polmed en bestuur.

Daar word in multiprofessionele spanverband met ander hulpprofessies saamgewerk.

Alle sielkundige dienslewering in die Suid-Afrikaanse Polisie diens word vakkundig deur die Direkoraat, Sielkundige Dienste, Hoofkantoor beheer. Sielkundige Dienste sorteer onder die afdeling Menslike Hulpbron Bestuur vir toesig en beheer op nasionale, provinsiale en areavlak, waarvan die hoof meestal lynfunksionaris polisiebeamptes is. Daar is wel sielkundiges wat provinsiale en areahoofde in die onderskeie provinsies is wat die Sielkundige Dienste kantore se verantwoordelikhede, pligte, werksaamhede en daaglikse funksionering bestuur. Dié hoofde is egter direk aan die Menslike Hulpbron Bestuurder verantwoordelik.

2.7.1 Faktore wat aanleiding tot frustrasie, stres en psigiese uitbranding gee

Die navorser is ongeveer nege jaar by Sielkundige Dienste in die Suid-Afrikaanse Polisie diens werksaam. Die onderstaande faktore is deur informele onderhoude met die nasionale hoof, Direkteur Anton Grobler, tientalle gesprekke met sielkundiges by nasionale en provinsiale vergaderings, supervisie en gesprekke oor werksprobleme, projekte en personeelaangeleenthede ingewin.

2.7.1.1 Veranderende omstandighede / transformasie

Die vinnig veranderende omgewing in die Suid-Afrikaanse Polisie stel hoë eise aan sielkundiges. Eise en die strukturele omgewing waaraan hulle moet voldoen, verander sedert 1994 vinnig, konstant en feitlik daaglik. Dit verg dus konstante aanpassing en pogings. Die werksaamhede wat voor 1994 duidelik uitgestip was, byvoorbeeld psigometriese evaluerings, keurings en opleiding, het vervaag, verdwyn of nuwe eise gestel. Hierdie veranderende omgewing intensifiseer werkstres en psigiese uitbranding. Dit blyk 'n soortgelyke proses te wees as wat Mclean (1985:74) in sy model van werkstres uitwys, naamlik dat 'n transisionele omgewing die insidensie en moontlikheid van werkstres verhoog. Strumpher (1995:83) identifiseer dit ook as 'n faktor wat stres en psigiese uitbranding by sielkundiges in die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag veroorsaak. Dit laat sielkundiges uitgeput, verward, moedeloos en buite beheer voel.

2.7.1.2 Hoë personeelomset / ouderdom van personeel

Sielkundiges wat in diens geneem word, is gewoonlik pas geregistreer en het geen vorige werksondervinding nie. Weinig geregistreeerde sielkundiges bly langer as vier jaar in diens van die organisasie. 'n Hoë personeelomset is die gevolg en nuwe sielkundiges neem 'n tydperk om die organisasie te leer ken. Die jong ouderdom van sielkundiges bring mee dat die bestuur wat meestal uit middeljarige mans bestaan, die sielkundiges as jonk en onervare beskou en hul nie ernstig opneem nie. Die sielkundiges sukkel om in die organisasie aan te pas en beskryf die organisasie as onsensitief vir hul behoeftes.

2.7.1.3 Rolkonflik

Die bestuur van die Suid-Afrikaanse Polisie diens beklemtoon dat sielkundiges 'n konsultasiediens aan hul moet lewer. Sielkundiges is egter ook verantwoordelik vir hulpverlening aan polisiepersoneel. Dit bring rolkonflik mee, omdat vertroulikheid deur lede bevraagteken word. Burokratiese reëls

moet gehoorsaam word, wat soms spanning op professionele en etiese kodes plaas.

2.7.1.4 Burokrasie en bestuurstyl

Sielkundiges kla oor die hiërargiese beheer en outoriteitstruktuur wat bestaan. Die lynfunksiebestuurder weet meestal niks van Sielkundige Dienste se werksaamhede nie. 'n Taakgeöriënteerde ingesteldheid is belangrik en die mens is nie altyd die belangrikste nie. Ordelikheid en eenvormigheid word beklemtoon. Sielkundiges sê dat hulle bekwaamheid aan administrasie en papierwerk gemeet word en nie aan hul kennis en professionele vaardighede nie. Teenstrydige bestuurstyl lei tot frustrasie, weerstand, konflik en stres. Strumpher (1995:86) het dit ook as 'n bron van stres vir sielkundiges in die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag geïdentifiseer. Sielkundiges in die Suid-Afrikaanse Polisie diens kla dat hul vyf tot sewe toesighouers met verskillende eise, verwagtings, bestuurstyl en idees tevrede moet stel. Dit wissel van die nasionale en provinsiale hoofde van Sielkundige Dienste, die provinsiale en areahouers van Menslike Hulpbron Bestuur, die areakommissaris en provinsiale kommissaris. Dit laat sielkundiges kwesbaar, onseker en angstig voel.

2.7.1.5 Groot organisasie / werk is nooit klaar / hoë werklading

Die Suid-Afrikaanse Polisie diens se personeelsterkte is ongeveer 120 000 lede. Polisiebeamptes is 24 uur per dag aan diens. Misdaad het sedert 1994 toegeneem en saam met dit traumatiese insidente waarby polisiebeamptes betrokke is. Dit plaas 'n hoë werklading op sielkundiges. Hulle ervaar dat hul werk nooit klaar is nie en dat probleme enige tyd van die dag of nag kan opduik. Sielkundiges verrig 24-uur bystanddiens vir personeel. Dit plaas 'n hoë werklading op hulle, asook na-uurse verpligtinge. Die blootstelling aan traumagevalle en lede wat wil selfmoord pleeg, is emosioneel veeleisend en stresvol.

2.7.1.6 Fisiese werksomstandighede / gebrek aan hulpmiddels

Die fisiese werksomstandighede waarin sielkundiges soms hul werksaamhede moet verrig, is van swak gehalte. Die kantore is dikwels verwaarloos en meubels is nie altyd geskik vir kliënte/pasiënte nie. Die sielkundiges meen dat dit nie 'n professionele beeld uitdra nie. Daar is dikwels nie genoegsame ondersteunende dienste en middele vir die professionele uitvoering van take en funksies beskikbaar nie. 'n Gebrek aan ondersteuningspersoneel soos klerke, rekenaarfasiliteite, ontvangspersoneel, asook vervoermiddele, is dikwels bronne van frustrasie en stres.

2.7.1.7 Onderlinge steunstelsels

As gevolg van 'n tydsgebrek, geografiese afstande en hoë werkslading kry sielkundiges nie genoeg geleentheid om met kollegas in gesprek te tree nie. Senior sielkundiges is dikwels in bestuursposisies en het self 'n hoë werkslading. Daar bestaan nie altyd genoegsame tyd vir professionele gesprekvoering en supervisie nie. Sielkundiges ondersteun mekaar minder en 'n vorm van vervreemding en vereensaming tree geleidelik in.

2.7.1.8 Loopbaanmoontlikhede en finansiële vergoeding

Sielkundiges verlaat die Siud-Afrikaanse Polisediens as gevolg van onvoldoende bevorderingsmoontlikhede en swak salarispakkette. Hulle meen dat daar geen sin daarin is om vir 'n onbeperkte tydperk in 'n pos te stagneer nie.

2.7.1.9 Bestuursverantwoordelikheid

In baie gevalle word jong sielkundiges in bestuursposte geplaas kort nadat hul geregistreer is of by die organsiasie aangesluit het. Dit word noodgedwonge gedoen, aangesien daar geen alternatiewe persone beskikbaar is nie. Dit plaas hoë druk op die sielkundige, omdat hul nie voldoende opleiding of ervaring hierin het nie. Dit lei tot stres en sielkundiges sê soms dat hul net

sielkundiges wil wees en nie bestuurders met al die gepaardgaande verantwoordelikhede en probleme nie.

2.7.1.10 Beeld van hulpdienste

Die hulpdienste in die Suid-Afrikaanse Polisie diens word soms vir die dienste wat hul verrig, gekritiseer. Dit word gedoen deur eksterne persone, asook polisiebeamptes. Hulpdienstepersoneel word van skending van vertroulikheid beskuldig. Dit plaas baie druk op sielkundiges en laat hul angstig en ontoereikend voel. Hulle meen dat hul onder moeilike omstandighede emosioneel uitputtende werk doen en baie min ondersteuning en begrip ontvang.

Daar is nog geen navorsing oor psigiese uitbranding by sielkundiges in die Suid-Afrikaanse Polisie diens gedoen nie. Sielkundiges se werksaamhede behels 'n groot aantal trauma- en krisisgevalle en word as stresvol beleef en beskryf. Sielkundiges noem spontaan dat hul moeg, gespanne, uitgeput en psigies uitgebrand voel. Ongeveer die helfte van die sielkundiges en psigometriste het sedert 1995 die diens met skeidingspakkette en bedankings verlaat. Sommige het gesê dat hul psigies uitgebrand voel en bly is om uit die organisasie te bedank. Twee direkteure (die nasionale hoofde van Sielkundige Dienste) het ook die diens sedert 1994 verlaat. Die personeel het ook sedert 1994, soos reeds gemeld, met ongeveer die helfte verminder.

Die navorser het sedert 1992 by verskeie geleenthede die volgende gedrag en simptome by personeel van Sielkundige Dienste waargeneem. Hierdie gedrag en simptome word in die literatuur as deel van psigiese uitbranding beskryf. Dit is op geen sistematiese of wetenskaplike wyse ingesamel nie en berus op waarnemings, tientalle gesprekke met sielkundiges, supervisiesessies en gesprekke oor werksprobleme en personeelaangeleenthede. Dit was geensins deel van 'n navorsingsprojek nie, maar was informele waarnemings in die werkskonteks. Spontane opmerkings dat die organisasie hul psigies uitbrand, word gemaak.

Die gedrag en simptome is:

- Personeel kom laat vir werk en loop vroeg.
- Sinisme, negatiewe en passiwiteit ten opsigte van werk, nuwe idees en projekte.
- Emosionele onttrekking van kollegas, persoonlike verhoudings en kliënte/pasiënte.
- Bedank uit polisie en verlaat die sielkundeprofessie.
- Lae produktiwiteit en chroniese verskonings as werk nie gedoen word nie.
- Chroniese siekteverlof.
- Opmerkings dat hul geen verskil maak nie en voortdurend hulself moet bewys. Hulle meen hulle word nie aanvaar nie.
- Die organisasie het baie min begrip vir die professionaliteit van sielkundiges en hul word onprofessioneel behandel.
- Personeel word rigied en toon weerstand teen verandering.
- Skuldgevoelens en gevoelens van ontoereiktheid is teenwoordig.
- Voortdurende bekommernis en drome oor pasiënte. Sukkel om "af te skakel".
- Dit is stresvol om voortdurend verantwoordelik te voel en verantwoording oor polisiebeamptes se geestesgesondheid te moet doen.
- Klagtes oor finansiële vergoeding.
- Te min kliniese en voorligtingsielkundiges om 'n effektiewe diens te lewer.

Die Suid-Afrikaanse Staatsdiens en ook die Suid-Afrikaanse Polisie diens het geen beleid ten opsigte van psigiese uitbranding nie. Tans word sielkundiges en maatskaplike werkers wat psigiese uitbrandings simptome ervaar soms aangemoedig om by supervisie en psigoterapie in te skakel. Ander word gedissiplineer en van dislojaliteit en laksheid beskuldig. Daar is geen gekoördineerde, geïntegreerde en wetenskaplike identifiserings- en hulpverleningsprogram of -beleid beskikbaar nie. Sielkundiges het al

opgemerk dat daar 'n kultuur by die hulpdienste bestaan dat "jy moet cope". Daar kan egter nie met totale sekerheid gesê word of personeel van Sielkundige Dienste psigiese uitbranding ervaar en watter simptome teenwoordig is nie. Die persentasie van die personeel wat dit ervaar en die oorsake, gevolge en proses is onbekend. Verskeie studies oor psigiese uitbranding, stres, trauma, post-traumatische stresversteuring, ontloning en selfmoord by funksionele polisiebeamptes is onlangs voltooi of in die proses van voltooiing. Geen inligting bestaan oor die professionele hulpdienste, in dié geval Sielkundige Dienste, en psigiese uitbranding nie. Dit blyk of die sielkundiges so betrokke by hulpverlening en dienslewering is dat daar nie genoegsame aandag aan hul eie funksionering gegee word nie.

2.8 Die oorsake van psigiese uitbranding

In die literatuur oor psigiese uitbranding word baie klem op die oorsake daarvan gelê. Ongelukkig help dit baie min om groter duidelikheid oor psigiese uitbranding te gee en die verwarring duur voort. Daar is ook baie min empiriese navorsing gedoen en van die navorsingsresultate is ook teenstrydig.

Die oorsake van psigiese uitbranding word in die volgende kategorieë ingedeel, naamlik individueel-persoonlike faktore, organisatoriese faktore, kliënt-verbandhoudende faktore en sosiale en landsfaktore. Dit blyk of enige faktor as oorsaak vir psigiese uitbranding kan dien. Dit bring onduidelikheid mee. Enige faktor wat aanwesig is, kan dus volgens die huidige stand van sake as 'n oorsaak dien. 'n Kombinasie en verbande van hierdie faktore blyk egter eerder die soeke na oorsake te beantwoord. Die verbande word egter nie in die literatuur uitgewys en getrek nie. De Klerk (1995:90) meen dat die oorsake ook nie net met die aanwesigheid van negatiewe bronne te doen het nie, maar ook met die afwesigheid van positiewe bronne. Positiewe aspekte dien dus as 'n buffer-effek teen psigiese uitbranding. Die oorsake van psigiese uitbranding is duidelik baie kompleks en nou tussen al die genoemde faktore verweef. Dié faktore word vervolgens bespreek.

2.8.1 Individueel-persoonlike faktore

Die literatuur toon dat individueel-persoonlike faktore 'n beduidende rol in die oorsaak van psigiese uitbranding speel. Dié tipe persoonlikheidseienskappe hou verband met die individu wat 'n helpende professie kies. Pines en Aronson (1988:91) sê dat so 'n persoon emosioneel-gelaaide werk, wat betrokkenheid by emosionele situasies oor lang tydperke insluit, verrig. Hulle moet professioneel bekwaam wees, maar ook persoonlik betrokke wees en aandag skenk. Die professionele persoon as mens is een van die belangrikste instrumente in die hulpverleningsproses. Ewans (1986:20) meen hierby dat die motivering om tot die helpende professie toe te tree ook 'n bydraende faktor is. Hierdie motiewe is dikwels onbewus, byvoorbeeld die behoefte om benodig te word, die begeerte om meer van eie konflikte te leer en die behoefte om kontrole oor ander mense te hê en om afhanklik van ander mense te wees.

Freudenberger (1974:160) sê dat die professionele hulpverlener hoë en onrealistiese verwagtinge van hulself in hulle beroepslewe stel. Dit lei tot oormatige toewyding en oordrewe betrokkenheid by hul werk. Dit word deur 'n gebrek aan begrip vir eie beperkinge en te min skeiding wat tussen werk en persoonlike lewe gemaak word, vererger.

'n Behoeftes aan erkenning en positiewe terugvoer speel ook 'n rol. Die hulpverlener is mensgeöriënteerd en dit dra daartoe by dat hy net waarde aan homself heg as hy empaties, hulpverlenend en onselfsugtig is en sy eie behoeftes ondergeskik aan dié van kliënte en pasiënte stel. Dit maak die hulpverlener baie sensitief vir emosionele druk en negatiewe terugvoer vanaf sy werk (Pines en Kafry: 1978:500 en Watts: 1990:12). Walsh (1987:281) voeg hierby dat daar 'n positiewe verband tussen selfbeeld, eiewaarde en psigiese uitbranding is. Die professionele hulpverlener se selfbeeld hang nou saam met die sukses wat hy bereik en oor-identifiseer met sy werk. Persoonlike eiewaarde word aan professionele sukses gemeet. Persoonlike identiteit word dikwels professionele identiteit. Dit maak die persoon uiters kwesbaar vir enige mislukkings in werksverband. Daar word aan 'n

oënskynlike verhoogde eiewaarde vasgehou deur hul dagtaak op 'n meedoënlose wyse voort te sit. Ontnugtering en teleurstelling is die gevolg wanneer die hulpverlener die realiteite van die werksomgewing besef en die werk nie meer idealiseer nie. Aanpassings moet gemaak word wat dikwels ontoereikend is en misluk of nie realiseer nie. Dit lei tot frustrasie en 'n hoë vlak van werkstres en die persoon werk al hoe harder om sy ideale te bereik en selfbeeld te behou. Die uiteinde van die proses is psigiese uitbranding.

Glicken (1983:222-228) het in sy navorsing bevind dat die volgende individuele eienskappe oorsaaklik en/of aanleidend tot psigiese uitbranding is:

- 'n Eksterne lokus van kontrole is teenwoordig. (Dit word nie in meer detail verduidelik nie.)
- 'n Vrees vir verandering en onsekerheid binne, sowel as buite werksverband, is teenwoordig.
- Die individu het 'n obsessie oor kragte buite die self en onder andere oor politieke, ekonomiese, sosiale en maatskaplike toestande en voel maklik dat hy 'n slagoffer van omstandighede is.
- Die individu is oor-idealisties en toegewyd en geneig om vinnig angstig oor werksaspekte te voel. Skuldgevoelens dat daar nie hard genoeg gewerk word nie, is ook teenwoordig.

2.8.2 Kliëntverbandhoudende faktore

Pines en Kafry (1978:499) sê 'n hulpverlenende verhouding is anders as 'n gewone verhouding tussen twee persone deurdat een persoon voortdurend gee en die ander ontvang. Die tipe interpersoonlike kontak tussen die hulpverlener en kliënt kan 'n bron van spanning wees.

Reed (1982:29-35) dui aan dat psigiese uitbranding die gevolg is van te min selfstandigheid en onafhanklikheid by kliënte. Die tipe kliënt en die erns en aard van die kliënt se probleme speel ook 'n rol. Volgens Maslach (1982:111) is psigose, depressie, selfmoordrisiko's en kinders as kliënte moeiliker om te hanteer. Koeske en Koeske (1989:247) sê dat die prognose vir herstel, eie persoonlike probleme en die kliënt se reaksie op die hulpverlener se insette bydraende faktore kan wees. Die persepsie dat die hulpverlener nie doeltreffende en effektiewe diens lewer nie, speel ook 'n rol by psigiese uitbranding van die hulpverlener.

Carrilio en Eisenberg (1984:308) meen dat een van die vernaamste oorsake van psigiese uitbranding van persone in hulpverlenende professies die hoeveelheid gevalle wat hanteer word, is. Hoe meer pasiënte/kliënte daar mee in kontak is, hoe groter die risiko vir psigiese uitbranding. Koeske en Koeske (1989:244) sê dan ook dat hoe intensiewer die persoonlike kontak met kliënte is, hoe groter is die risiko dat die hulpverlener psigiese uitbranding kan ervaar.

Maslach (1982:33) sê dat, alhoewel dit nie veronderstel is om 'n rol te speel nie, die hulpverlener se persoonlike voorkeur in die keuse van kliënte 'n faktor is. Dit is uiteraard meer aangenaam en belonend om aan 'n persoon van wie die hulpverlener hou en by wie hy aanklank vind, hulp te verleen. Die hulpverlener kan egter nie altyd die kliënte wat interessant of opwindend is, kies nie. Nie alle kliënte laat die hulpverlener goed voel, handhaaf versoenbare waardes of is van soortgelyke agtergrond nie. Sommige kliënte verwag voortdurende aandag en kla dikwels dat hulle meer hulp verdien as wat ontvang word. Ander verwag onmiddellike resultate en word ongeduldig indien dit nie bereik word nie, terwyl ander nie hulp en leiding van die hulpverlener volg nie. Die "goeie" kliënte is dikwels stiller en passiewer en doen wat van hulle verwag word. Die hulpverlener ervaar homself as effektief, is in beheer en word gesien as die kenner met kennis en mag. Meer kontak met "goeie" kliënte sal dus psigiese uitbranding teëwerk.

Maslach (1982:29) meen verder dat teenoordrag, dus die persoonlike reaksie wat die kliënt en sy probleme op die hulpverlener mag hê, ook 'n rol by psigiese uitbranding speel. Indien die kliënt se probleme van persoonlike belang vir die hulpverlener is, of onaangename herinneringe en onopgeloste gevoelens herroep, kan dit heelwat energie van die hulpverlener eis. Oorbetrokke persoonlike kontak kan ook baie energie eis. Alles wat die kliënt doen of sê, word op 'n persoonlike vlak deur die hulpverlener ervaar en hy vind dit al hoe moeiliker om objektiwiteit te handhaaf. Leiter en Maslach (1988:297-308) het bepaal dat hulpverleners wat 'n kognitiewe en aksiegeöriënteerde strategie aanwend om probleme te oorkom, minder uitgeput is en meer positief voel oor wat hulle in hul werk bereik.

2.8.3 Organisasoriese faktore

Outeurs meen dat die bestuurstyl, struktuur en klimaat van organisasies bydraend tot die ontwikkeling van psigiese uitbranding is. Vervolgens word dié aspekte wat die literatuur beklemtoon, bespreek.

2.8.3.1 Roloordlading

Glicken (1983:228) sê dat 'n hoë werkslading met psigiese uitbranding verband hou en uit 'n oormaat eise en verwagtings wat van professionele persone verwag word, voortspruit. Kahn (1978:61-63) sluit hierby aan as hy sê dat psigiese uitbranding ontstaan wanneer verantwoordelikhede te veel is en veral as dit aan die verrigting van emosioneel veeleisende take gekoppel word. Harrison (1980:32) meen dat kontak met 'n te hoë lading onwillige, negatiewe en moeilik hanteerbare kliënte/pasiënte (hy noem mishandelde vroue en kinders as voorbeeld) tot psigiese uitbranding by die professionele hulpverlener bydra.

2.8.3.2 Rolkonflik en -dubbelsinnigheid

Strumpher (1995:140) meen dat rol-oordlading dikwels tot rolkonflik en roldubbelsinnigheid lei. Rolkonflik ontstaan volgens Farber (1983:10) wanneer

inkonsekwente, onuitvoerbare en ontoepaslike eise aan die professionele hulpverlener gestel word. Hy sê verder dat roldubbelsinnigheid met 'n gebrek aan die kennis ten opsigte van die professionele hulpverlener se regte, verantwoordelikheid, werksmetodes, werksdoelwitte, take en status geassosieer word. Hy meen dat rolkonflik en -dubbelsinnigheid 'n redelike algemene verskynsel vir professionele hulpverleners in 'n organisasie of werksomgewing is. Dit lei gevolglik tot psigiese uitbranding by werknemers. Hy verduidelik egter nie dié proses in meer besonderhede nie.

2.8.3.3 Burokratiese instellings

Cherniss (1980:86) meen dat die meeste professionele hulpdienste instellings, publieke instellings is wat feitlik altyd burokraties georganiseer is. 'n Burokratiese sisteem bestaan uit 'n hiërargiese stelsel waar die organisasie se taak in kleiner onafhanklike dele verdeel word, met elke personeelid wat 'n enkele of kleiner taakelement moet verrig.

Die basiese aanname van 'n burokratiese sisteem is dus dat elke werknemer tot 'n spesifieke taak/funksie beperk is en 'n struktuur ontstaan waar die funksionering van elke vlak van dienslewering deur 'n hoër vlak beheer word. Dit word vertikale beheer genoem. Tabel 2.2 toon die verskille tussen 'n burokratiese organisasie en professionele diens-ideaal soos deur Cherniss (1980:80) beskryf word:

BUOKRATIESE SISTEEM	PROFESSIONELE SISTEEM
<ul style="list-style-type: none"> • Kontak tussen individue is onpersoonlik • Daar is 'n hiërargiese beheer en outoriteitstruktuur. Beheer maatreëls en koördinasie is ekstern deur middel van rasonale reëls en toesighouers wat van die 	<ul style="list-style-type: none"> • Kontak is professioneel met 'n gemeenskaplike sterk toewyding tot die beroep • Hiërargiese beheer en outoriteitstruktuur is onnodig. Koördinasie van take en eksterne beheer is ook onnodig. Beskik oor interne standaarde en

<p>situasie verwyder is. Die toesighouer moet oor meer kennis en vaardighede as die ondergeskikte beskik, omdat die toesighouer verantwoordelik is vir die hele taakuitvoering en die ondergeskikte net vir 'n deel daarvan.</p> <ul style="list-style-type: none">• Individu is maklik vervangbaar.• Werknemers is lojaal teenoor die organisasie.• Take is gesegmenteerd en werker benodig dus minder vaardighede omdat 'n taak in komponente verdeel word wat deur verskeie werkers uitgevoer word.• Vaardighede ten opsigte van die "hoe" en "wat" word in 'n kort periode van tyd aan diens aangeleer. Daar is dus spesialisasie met min vaardighede. Word as partikularisties beskou omdat dit tot 'n spesifieke situasie beperk is.• Ontwikkeling geskied in die organisasie omdat die doel instandhouding van die organisasie is.• Evaluasie geskied volgens werksuitset. Kwantiteit is dus belangrik.	<p>koördinasie. Evaluasie geskied deur 'n individu wat oor dieselfde kennis en vaardighede beskik.</p> <ul style="list-style-type: none">• Individu is moeilik vervangbaar.• Individu is lojaal teenoor die beroep.• Individu beskik oor volledige kennis, vaardighede en verantwoordelikhede ter verrigting van die werk.• Ontvang gespesialiseerde kennis en vaardighede wat omvangryk en ekstensief is, asook intellektueel ondersteun word. Benodig heelwat tyd aan 'n opvoedkundige instansie buite die werksituasie. Word as universalisties beskou omdat dit in 'n verskeidenheid van situasies toegepas kan word.• Ontwikkeling en opleiding word deur die professionele groep hanteer.• Werksuitset is nie so belangrik as wat die proses is nie. Kwaliteit is dus belangrik.
---	---

<ul style="list-style-type: none">• Die werknemer het min outonomie in die uitvoering van sy take.• Word gekenmerk deur ordelikheid, standaardisasie en eenvormigheid.	<ul style="list-style-type: none">• Werknemer beskik oor outonomie in die uitvoering van bekwaamhede. Besluitneming geskied volgens geïnternaliseerde standaarde.• Gekenmerk deur buigbaarheid, uniekheid van die individu, individuele inisiatief en vindingrykheid.
---	--

Tabel 2.2 Kenmerkende verskille tussen 'n burokratiese organisasie en professionele diens-ideaal.

Farber (1980:85) verwys verder na 'n studie deur Scott wat bevind het dat daar veral sekere areas is waar konflik by die professionele persoon as gevolg van die verskille tussen die professionele en burokratiese werksomgewing ontstaan. Die areas word soos volg uitgelig:

- die professionele persoon word geïnterees om omvattende en individuele oordeel toe te pas. In die burokratiese organisasie moet outonomie opgeoffer word, omdat die professionele individu nie omvattend mag optree nie en dit veroorsaak weerstand teen reëls. Professioneel word leierskap, besluitneming, outonomie en verantwoordelikheid teenoor die pasiënt beklemtoon. Die burokratiese sisteem se beklemtoning van standaardisasie en reëls werk stremmend daarop in.
- Die professionele persoon verwerp burokratiese standaarde, omdat dit op vaardighede in die uitvoering van gedefinieerde, maar beperkte take gebaseer is en omdat evaluering op die uitvoering van prosedures gerig is. In die professionele sisteem en omgewing word standaarde op huidige kennis gebaseer en is dus buigbaar en onderhewig aan veranderinge.

- In die professionele omgewing en sisteem berus toesighouding en beheer op kennis en bekwaamheid, terwyl dit in die burokratiese sisteem op 'n individu met outoriteit as gevolg van posisie en senioriteit in die hiërargie en ook dikwels aantal diensjare, berus.

Hierdie outeurs meen dat hoe langer die professionele hulpverlener aan 'n burokratiese werksomgewing blootgestel word, hoe meer verswak sy professionele identiteit en rolkonsep, asook professionele selfvertroue. Daar vind 'n verwarring tussen professionele beroepswaardes en burokratiese waardes plaas. Die burokratiese reëls wat hy moet volg, beskerm hom geensins in sy professionele hoedanigheid nie en hy word steeds persoonlik verantwoordelik gehou. Hy onttrek hom gevolglik al hoe meer van die organisasie en vervreemding vind plaas. Sy werksaamhede vind al hoe meer geïsoleerd plaas en burokratiese bestuurders begin sy rol en funksie in twyfel trek. Psigiese uitbranding is die gevolg. Cherniss (1980:99) sê dat 'n organisasie met outoritêre besluitneming dié proses vererger. Die Suid-Afrikaanse Polisie diens kan volgens die navorser as 'n organisasie met 'n hiërargiese struktuur beskryf word.

2.8.3.4 Sosiale en landsfaktore

Cherniss (1980:143) beklemtoon dat die professionele persoon nie in 'n sosio-politiese vakuum funksioneer nie. Aspekte soos geweld, misdaad, terrorisme, werkloosheid, demografiese veranderinge, swak en spanningsvolle werksomstandighede, begrotingsbesnoeiings en tegnologiese ontwikkeling het 'n invloed op psigiese uitbranding. De Klerk (1995:101) sê egter dat baie min oor die veranderlikes en hulle verband met psigiese uitbranding bekend is. Hierdie faktore is vir die navorser onduidelik en is deel van die tekortkominge in die literatuur.

2.9 Teorieë met betrekking tot psigiese uitbranding

Daar bestaan baie min teoretiese perspektiewe oor psigiese uitbranding in die literatuur. Dit is opvallend dat die teoretiese perspektiewe baie min deel uitmaak van die pogings om psigiese uitbranding beter te verstaan, die oorsake of gevolge te beskryf, as onderliggend tot navorsing te dien of te help met die voorkoming daarvan.

Dit blyk of teoretiese raamwerke bysaak is of uit die oog verloor word met die omgaan met psigiese uitbranding. Dit is selde deel van enige navorsingsartikel en navorsing behels meestal net die afneem van simptomevraelyste (kyk ook punt 2.11). Dit blyk of gestruktureerde simptomevraelyste aan navorsers 'n struktuur en veiligheid in die verwarrende veld van psigiese uitbranding verskaf. Etlke teoretiese perspektiewe word in die literatuur net as geïsoleerde hoofstukke of afdelings gevind. De Klerk (1995:6) sê dan ook dat die gebrek aan teorieë in die veld van psigiese uitbranding en die gebrek aan 'n teoretiese raamwerk by navorsingstudies een van die groot leemtes van die onderwerp is. Die teoretiese perspektiewe wat wel in die literatuur na psigiese uitbranding verwys, word vervolgens bespreek.

2.9.1 'n Psigoanalitiese siening van psigiese uitbranding

Die psigoanalitiese teorie meen dat psigiese uitbranding by individue wat oormatig toegewyd aan hul werk is, voorkom en hulle hele lewe romdom hul werk organiseer (Farber: 1983:40-45). Psigiese uitbranding hou dan deels verband met 'n swak eiewaarde. Hulle het 'n behoefte aan aansien en om te voel dat hulle benodig word. Om hierdie gevoelens in stand te hou, werk hulle steeds harder en harder.

So 'n persoon kompenseer deur aan 'n oënskynlike verhoogde eiewaarde vas te klou en hul dagtaak op meedoënlose wyse voort te sit. Dit word gedoen sonder enige logiese en realiteitsbeginsels en ten koste van fisiese en psigiese gesondheid. Waarom streef sommige individue na 'n ideaal wat feitlik

onmoontlik is om te bereik en hierdeur pynlike gevoelens en toenemende sielkundige ongemak te ervaar? Fischer (in Farber: 1983:40) skryf dit toe aan wat Kohut (1977) narsissistiese trauma noem. Volgens Kohut is trauma 'n merkbare verlaging van die individu se selfagting. Die individu tree nou op asof sy eie belewenis van selfagting merkbaar verlaag het. Die verskuiwing van hoë na lae selfagting kan twee verskillende vorme aanneem. Eerstens kan 'n vorige hoë selfagting met 'n lae selfagting vervang word. Dit word 'n manifestasie van negatiewe grandiositeit of 'n waardevermindering van die self genoem.

'n Tweede groep individue wat volgens lae selfagting funksioneer, het voorheen hoë selfwaarde aan 'n eksterne situasie of persoon toegeskryf en ag hierdie situasie, objek of persoon as voedingsbron vir sy narsissisme. Psigiese uitbranding kom dan ook meer by laasgenoemde groep individue voor. Vir hierdie persone is dit belangrik om bewonder te word en as superieur gesien te word.

Die belangrikheid daarvan om spesiaal te wees, is van so 'n aard dat dit in stand gehou moet word en derhalwe gevoed moet word. Fischer (in Farber: 1983:42) sê dat die verskynsel as 'n vorm van verslawing gesien kan word. Die individu werk dus meedoënloos voort ongeag die teenwoordigheid van psigiese uitbrandingsimptome. Die gevoel of illusie van grandiositeit of om belangrik te wees, is van primêre belang.

Volgens die psigoanalitiese teorie word psigiese uitbranding nie net as 'n ander vorm van depressie bekou nie (Farber: 1983:42). Individue met psigiese uitbranding organiseer 'n groot gedeelte van hulle lewens om hulle werk en werk al hoe harder ten spyte van swak werksomstandighede of verhoogde werksdruk. Elke beskikbare psigiese en fisiese reserwe om die pas vol te hou, word gebruik. Die motief is desperate pogings om die illusie van grandiositeit in stand te hou. Eie gesondheid en welstand word nie in ag geneem nie. Die abnormale strewe na grandiositeit geniet voorkeur bo die plesierbeginsel, asook die beginsel van beskerming en bewaring van lewe

self. Selfagting word dus as belangriker beskou en hoër as fisiese en psigiese gesondheid geag.

2.9.2 Die sosiale leerteorie

Van Delft in De Klerk (1995:80) sê dat volgens die sosiale leerteorie mense en hul omgewing wisselwerkende determinante van mekaar is. Die basiese operante teorie word gebruik as psigiese uitbranding vanuit die sosiale leerteorie ontleed word. Hiervolgens is psigiese uitbranding die direkte gevolg van omgewingsversterkings. Die individu se gedrag word tot so 'n mate deur modellering, uitwissing, straf en versterking gevorm dat al die simptome van psigiese uitbranding uiteindelik geopenbaar word. Die hantering van psigiese uitbranding vanuit genoemde perspektief sal dus op die verandering van sodanige omgewingsfaktore wat tot die instandhouding van psigiese uitbranding lei, fokus. Die onderliggende idees en verwagtinge van die individu is van minder belang deurdat die klem op positiewe leerervaringe geplaas word.

2.9.3 Die transaksionele proses

Hierdie teorie is veral deur R.S. Lazarus ontwikkel. Volgens hom is stres 'n transaksionele proses en Cherniss (1980:17) en Hardy (1988:351) dui aan dat psigiese uitbranding ook as 'n transaksionele proses beskryf kan word. Cherniss (1980:17) sê dat psigiese uitbranding 'n proses is wat bestaan uit drie fases, naamlik "... *the first stage involves an imbalance between resources and demand. The second stage, immediate short-term emotional response to this imbalance, characterized by feelings of anxiety, tension, fatigue and exhaustion. The third stage consists of a number of changes in attitude and behaviour.*" Hardy (1988:334) bevestig bogenoemde en dui ook aan dat 'n groot aantal navorsers die transaksionele model aanhang. Psigiese uitbranding ontstaan as daar 'n wanbalans tussen individuele bronne en behoeftes en eise is. Die geleentheid en beperkinge van die individu in die interaksie met sy omgewing lei tot psigiese uitbranding. 'n Groot klem word

ook op subjektiewe belang en waarneming by die ontwikkeling van psigiese uitbranding geplaas.

2.9.4 Die sosiale bevoegdheidsmodel

Die sosiale bevoegdheidsmodel is op die aanname dat daar 'n verband tussen psigiese uitbranding en waarneming of ervaring dat die individu effektief en bevoeg is, gebaseer. Volgens Harrison (1980:31-44) ontwikkel die individu alleenlik 'n gevoel van bevoegdheid indien hy beleef dat hy die omgewing kan beïnvloed en in staat is om 'n waardevolle bydrae en 'n verskil in sy kliënt se lewe te maak. Die behoefte om goed vir ander mense te doen, is dus dominant. Harrison het hierdie meervoudige raamwerk van psigiese uitbranding ontwikkel nadat hy besef het dat hulpverlening in 'n wye spektrum van organisasies geskied en dat hulpverleners en take verskil. Veralgemening van die invloed van werk op elke individu is dus moeilik. Bogenoemde model hang saam met Pines en Aronson (1988:53) se siening dat persone hulle loopbane gemotiveerd begin en glo en verwag dat hulle 'n belangrike bydrae tot die individu, gemeenskap en ook hulself kan lewer. As die persoon dan in 'n ondersteunende, uitdagende en relatief lae stres omgewing werk, is hul motivering hoog en kan hulle motivering konstant verhoog word. Wanneer dieselfde individue in 'n omgewing met min beloning en baie onveranderbare spanningsfaktore werk, kan psigiese uitbranding realiseer. Omgewingsfaktore speel dus in hierdie model 'n groot rol.

2.9.5 Die sosiale sielkundeperspektief

Maslach (1982:51) dui aan dat psigiese uitbranding nie slegs in psigiese stres en ongemak geleë is nie, maar wel in die verhouding van die hulpverlener met die kliënt. Volgens Maslach is daar bepaalde veranderlikes in bogenoemde verhouding betrokke, soos groepslidmaatskap, groepsproses en wat hy waarnemingsverwringing noem, wat tot spanning bydra. 'n Voorbeeld hiervan is die feit dat verhoogde gesinsverbokkeling daartoe aanleiding gee dat meer mense professionele hulp benodig. Dit stel al hoe meer eise aan die

hulpverlener wat op sy beurt harder moet werk, meer energie verbruik, hoër stresvlakke ervaar en psigiese uitbrandingsimptome toon.

2.9.6 Die ekologiese model

Die ekologiese model poog om die oorsake van psigiese uitbranding wat op 'n verskeidenheid vlakke (sosiaal, individueel, organisatories, gemeenskap) voorkom, te integreer en te verreken. Volgens die model het verskeie ander omgewings- en/of ekosisteme 'n invloed op die individu se ervaring van psigiese uitbranding en nie slegs die werksisteem nie (De Klerk: 1995:77).

Psigiese uitbranding kan dus as 'n tipe ekologiese disfunksie gesien word (vanweë die dinamiese interaksie tussen die individu en bepaalde ander ekosisteme). Die stres spruit uit die individu, kliëntsisteem, werksopset en ander sosiale sisteme. 'n Balans tussen die eise en bronne van die omgewing en die vermoëns en behoeftes van die individu is dus noodsaaklik. 'n Wanbalans ontstaan indien die bronne en vermoëns van die individu te min of die omgewingseise te hoog is (De Klerk: 1995:77-78).

Volgens die ekologiese model manifesteer psigiese uitbranding wanneer 'n persoon met onvoldoende spanningshanteringstrategieë en behoeftevervullingsvermoë in 'n spanningsvolle en behoefte frustrerende omgewing werk. Hierdie dinamiese interaksie word ook deur ander ekosisteme beïnvloed. Organisasoriese, inter- en intrapersoonlike komponente speel volgens Cherniss (1980:9) 'n rol. Om psigiese uitbranding dus te identifiseer en te hanteer, is dit volgens De Klerk (1995:81) nodig om 'n ekologiese sisteemanalise te doen wat dan tot die ontwikkeling van bepaalde intervensies sal lei. Dit sal die kernkomponente van die ekologiese sisteem, naamlik die individu en sy interaksie met verskillende ekosisteme aanspreek. Om dit egter effektief te doen, is daar volgens De Klerk (1995:81) verskillende teoretiese raamwerke nodig wat in die genoemde proses geïntegreer kan word. De Klerk (1995:81) dui ook aan dat die ekologiese perspektief baie duidelike ooreenkomste met die sisteemteorie toon.

In dié teorieë is dit duidelik dat individuele, sosiale, interpersoonlike en organisatoriese faktore as belangrik geag word. Dit stem ooreen met die faktore wat outeurs as indeling by die oorsake, gevolge en voorkoming van psigiese uitbranding gebruik. Die teorieë word egter glad nie geïntegreerd in die literatuur gebruik nie en word feitlik as bysaak hanteer. Alhoewel die indeling van individueel, sosiaal, interpersoonlik en die organisasie bestaan, blyk daar ook geen verbintenis tussen die oorsake, gevolge en voorkomende aspekte te wees nie. Dit is losstaande entiteite wat geensins met mekaar verbind word nie. Die oorsake word byvoorbeeld nie deeglik en omvattend nagevors sodat daar geïntegreerde voorkomingsmaatreëls ontwikkel en geïmplementeer kan word nie.

Die groot hoeveelheid literatuur, tesame met 'n magdom navorsing wat op verskillende populasies gedoen word, versterk die verwarring en kompartementalisering. Dit blyk of navorsers slegs wil bewys dat psigiese uitbranding by 'n spesifieke professionele beroepsgroep (byvoorbeeld verpleegkundiges of maatskaplike werkers) voorkom sonder enige verdere indiepte bespreking of verklarings wat verskaf word. Een of twee bykomende simptome, gevolge of oorsake word gelys en dit kompliseer die veld net verder. Dit skep ook verwarring en weinig opvolgstudies word gedoen. Integrasie en 'n teoretiese onderbou is nodig.

2.10 Die voorkoming en hantering van psigiese uitbranding

Die verwarring duur voort met die voorkoming en hantering van psigiese uitbranding. In die literatuur, asook in die talle verhandelings en proefskrifte wat oor psigiese uitbranding in Suid-Afrika voltooi is, word verskeie voorkoming- en hanteringstrategieë genoem. Outeurs meen dat voorkoming- en hanteringstrategieë al die verskeidenheid vlakke en interaksieprosesse moet insluit (Sloboda en Hopkins: 1992:297; Maslach: 1982:3; Freudenberg: 1982:177; Tubesing en Tubesing: 1982:157 en Patrick: 1984:76). Hierdie strategieë is dan op individuele, bestuurs-, toesig-, organisatoriese en sosiale vlak gesetel.

Dit is egter duidelik dat dié strategieë weereens vaag en non-spesifiek is en nie werklik met psigiese uitbranding direk verband hou nie. Geeneen maak enigsins melding van 'n teoretiese onderbou nie en het baie min verband met die oorsake wat in die literatuur beskryf word. Daar is ook nie enige empiriese navorsing op hierdie voorkoming- en hanteringstrategieë gedoen nie. Die individuele voorkoming- en hanteringstrategieë kan byvoorbeeld ewewel as gewone werkstreshanteringsbeginsels beskou word en so gebruik word.

Die organisatoriese voorkoming- en hanteringstrategieë is byvoorbeeld algemene bestuurs- en bedryfsielkundige konsepte. Die sosiale voorkoming- en hanteringswyse behels byvoorbeeld ondersteuningsgroepe. Geen melding word van enige spesifiekheid ten opsigte van psigiese uitbranding gemaak nie. Daar word ook nie aan fases van psigiese uitbranding aandag gegee nie – dus moet persone in die aanvangsfases en dié in die gevorderde stadiums byvoorbeeld saam in een groep geplaas word. Die groepe se doel is ook onduidelik. Freudenberg (1974:165) sê dat die hoofdoel ondersteuning en ventilasie van gevoelens is. Weereens word geen melding van 'n spesifieke proses met 'n teoretiese raamwerk gemaak nie. Daar is ook geen aanduiding in die literatuur dat die strategieë suksesvol is of nie. Dit blyk asof die fokus meer op die identifisering van psigiese uitbranding is as op die voorkomingstrategieë. Vervolgens word van die onderskeie voorkoming- en hanteringstrategieë bespreek om bogenoemde aspekte te illustreer. Die onderdeurdragtheid van die strategieë word ook hierdeur belig (Pines en Aronson: 1988:91).

2.10.1 Individuele voorkoming- en hanteringstrategieë

Matteson en Ivancevich (1987:154) sê dat individuele voorkoming- en hanteringstrategieë op handeling en aktiwiteite wat deur die individu gebruik kan word, dui en wat binne of buite organisatoriese verband uitgevoer word. Dit is duidelik dat hierdie strategieë veralgemeende streshanteringstegnieke is wat baie min of geen spesifieke verband met die verskynsel van psigiese uitbranding het nie.

In die literatuur word die volgende individuele, voorkoming- en hanteringstrategieë genoem:

- Strewe na 'n kwaliteit geestelike lewe.
- Wissel interpersoonlike kontak met administratiewe take, opleiding en lesings ("*time outs*") af.
- Verbeter verbale kommunikasie met kollegas.
- Volg 'n gesonde dieetprogram.
- Beoefen kreatiewe stokperdjies.
- Verkry ondersteuning deur kollegiale kontak en toesig.
- Verkry gemeenskaplike aktiwiteite buite werksverband met vriende en gesinslede.
- Handhaaf 'n balans tussen werk en ontspanning.
- Neem gereeld verlof van werksaangeleenthede.
- Delegeer take en verantwoordelikhede.
- Waak teen oorspesialisasie.
- Stel realistiese doelwitte in werksverband.
- Onttrek van bepaalde situasies en verantwoordelikhede deur neutraal te bly, te intellektualiseer en/of die situasie te herinterpreteer.

- Gebalanseerde selfkennis is nodig om oor 'n positiewe selfbeeld te beskik.
- Besef dat sekere omstandighede aanvaar moet word en dat die professionele persoon bepaalde beperkinge het en alles nie ten goede verander kan word nie.
- Pas goeie beplanning en tydsbestuur toe.
- Professionele persone moet eerder op die proses fokus en beheer oor hulle eie uitsette en optrede uitoefen as om op die resultate en op die kliënt se optrede te fokus.

2.10.2 Organisasoriese voorkoming- en hanteringstrategieë

Macbride (1983:3) sê dat die verantwoordelikheid vir voorkoming- en hanteringstrategieë nie net by die individu lê nie, maar ook by die organisasie. Horten (1983:21-23) sê dat bestuur die volgende moet doen om psigiese uitbranding te voorkom:

- Kommunikasie aanmoedig.
- Vergoeding volgens prestasie gee en prestasie beloon.
- Verantwoordelikhede duidelik stel.
- Realistiese standaarde en doelwitte stel.
- Psigiese uitbrandingsimptome vroegtydig identifiseer.

De Klerk (1995:196) meen dat effektiewe toesig van maatskaplike werkers psigiese uitbranding kan verhoed. Toesighouers moet egter ook oor die vermoë beskik om stres self effektief te kan hanteer, en psigiese uitbrandingsimptome en psigiese uitbranding by kollegas te kan identifiseer.

Pines en Aronson (1988:91) sê dat dit belangrik is dat die ratio van hulpverleners in verhouding met die kliënte nie te hoog moet wees nie. Indien die aantal kliënte te veel is, word die hulpverlener oorlaai. Dit mag vir die

organisasie geld op die kort termyn spaar, maar dit is uiters duur vir die organisasie op die lang duur, omdat dit psigiese uitbranding en 'n hoë hulpverlenerpersoneelomset tot gevolg het.

Professionele persone moet die geleentheid gegun word om weg te breek van stresvolle werksituasies. Die geleentheid moet bestaan waar daar werk gedoen word waar daar geen kontak met mense is nie. 'n Hulpverlener moet ook nie permanent op bystand of roep vir kliënte/pasiënte wees nie (Maslach: 1982:37).

Opleiding vir die nuwe werker is baie belangrik, omdat hy dikwels onrealistiese verwagtings en doelwitte van die werk het. Hulpverleners moet opleiding ontvang in wat om van die werkomgewing te verwag en 'n meer realistiese en gebalanseerde siening van die hulpverlener-kliënt verhouding hê. Werknemers moet ook opgelei word om psigiese uitbrandingsimptome in hulself te identifiseer. De Klerk (1995:221) sê dat so 'n opleidingsprogram die volgende aspekte moet insluit:

- Sosialiseringprogramme vir nuwe personeel.
- Opleiding ten opsigte van stres – simptome-identifisering en die bestuur daarvan.
- Opleiding in grondige teoretiese en vaardigheidsbasis van terapeutiese hulpverlening.
- Opleiding in objektiwiteit is belangrik deurdat die kliënt aangemoedig moet word om sy eie oplossings te ontwikkel. Menslikheid tydens hulpverlening moet gehandhaaf word.
- Opleiding in probleem-oplossende vermoëns.

Volgens De Klerk (1995:221) se navorsing bied die Universiteit van Kaapstad se Departement van Opvoedkunde een van min kursusse aan wat die individu vir die voorkoming en hantering van psigiese uitbranding toerus. Dit word "*Lifeskills Education Project*" genoem en word veral deur maatskaplike werkers bygewoon wat tekens van psigiese uitbranding toon of reeds uitgebrand is. Dié kursus dek kommunikasievaardighede, hantering van

verandering, kreatiwiteit, tydsbestuur, stresbestuur, selfbeeldverhoging, probleem-oplossende vermoëns, ondersteuningsgroepe, doelstelling-bepaling, omgewings-eksplorاسie, openbare optrede, musiek, kuns en beweging as tegniek en groepsinteraksie.

Strumpher (1995:152) het na haar navorsing oor psigiese uitbranding by sielkundiges, maatskaplike werkers en kapelane in die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag die volgende aksies wat die organisasies kan doen, voorgestel:

- Aanpassing van posbeskrywings om die veranderde rol en verantwoordelikhede van die onderlinge professionele groepe in 'n veranderde organisasie duidelik toe te lig.
- Vaartbelyning van loopbaanbeplanning en bevorderingsbeleid om die aspirasiepeile van die professies aan te spreek.
- Betrekking van byvoordele in die vergoedingspakket.
- Opgradering van die fisiese werksomgewing en algemene werksomstandighede.

Die voorkoming van psigiese uitbranding kan reeds 'n aanvang by die bepaling van die organisasie se filosofie, beleid en prosedures ten opsigte van sy werkers neem. Beleidsaspekte wat verband hou met die voorkoming en hantering van psigiese uitbranding is volgens De Klerk (1995:225) die volgende:

- Daar moet duidelike kanale en riglyne ten opsigte van kommunikasie en terugvoer bestaan.
- Hulpverleners met 'n hoë en intensiewe gevallelading behoort hulle verlof te gebruik om te rus.
- Keuring van hulpverleners ter voorkoming van psigiese uitbranding. Die hulpverleners moet by die spesifieke organisasiestruktuur inpas. (Geen melding word egter deur De Klerk of enige ander outeurs gemaak van watter meetinstrumente gebruik moet word nie.)

- Terugvoerkanale in die organisasie moet in terme van beleid omskryf word.
- Daar moet 'n beleid wees dat uitgebrande professionele persone hulp moet ontvang.

2.10.3 Sosiale voorkoming- en hanteringstrategieë

Maslach (1982:331) sê dat een van die gevolge van emosioneel oorlaaide hulpverleners is dat hulle van ander mense wil wegkom. Die wegbeweeg van ander mense kan oordoen word deurdat die hulpverlener homself heeltemal van ander persone en waardevolle hulpbronne isoleer. Deurdat die hulpverlener kontak met ander persone het, word die volgende bereik: nuwe inligting en insig in gebeure en prosesse, opleiding in nuwe vaardighede, erkenning en terugvoer, emosionele ondersteuning en hulp, raad en leiding.

Ondersteuningsisteme kan persoonlik of professioneel wees (Macbride: 1983:3) en sluit informele en formele groepe, kollegas, huweliksmaats, gesinslede, familie, vriende, sportgroepe en ander sosiale groepe in. Davis-Sacks, Jayaratne en Chess (1985:241-243) dui aan dat die tipe ondersteuning wat die doeltreffendste is, van die soort werk en spesifieke stres en probleme wat ervaar word, afhang. Die taakstrukture en verantwoordelikhede en die individue se persoonlike voorkeur en waarde wat hy aan ondersteuningsisteme heg, is die belangrikste veranderlikes in die rol wat die ondersteuningsisteme as beskerming teen psigiese uitbranding speel.

Van die belangrikste funksies wat Pines en Aronson (1988:158-159) van ondersteuningsisteme uitlig, is:

- Luister sonder om advies te gee of te oordeel. Deel suksesse sowel as mislukkings.
- Tegnieese uitdaging en stimulasie. Dit beteken dat 'n kollega wat kennis en ervaring van die werk het, hom kan motiveer en stimuleer met nuwe idees, navorsing en ander perspektiewe.

- Emosionele ondersteuning en waardering van iemand wat aan jou kant is, al stem hy nie noodwendig altyd met jou saam nie.
- Emosionele uitdaging om te groei en te ontwikkel.
- Die deel van sosiale, fisiese en werksomstandighede en die toets van jou ervaring met iemand in dieselfde situasie.
- Besluite en keuses oor wat kan en wat nie kan verander nie.
- Stimulering van idees en identiteitsontwikkeling.
- Bied die geleentheid vir hulpverleners om mekaar te versterk, saam te werk, te help en erkenning te gee.
- Deel humor en aspekte weg van werksverband.

2.10.3.1 Formele ondersteuningsgroepe

Maslach (1982:37) meen dat die beskikbaarheid van formele programme vir hulpverleners waar hulle probleme kan bespreek en ondersteuning kan kry, krities belangrik is. Dit help hul om die werk- en kliëntestres suksesvol te hanteer en dien as teenvoeter vir psigiese uitbranding. Sosiale ondersteuning kan hulle stres verlig en afstand tussen hulself en situasies stel.

Freudenberger (1974:165) sê ook dat groepsaktiwiteite aangemoedig moet word. Hy stel voor dat dit nie uitputtende, maratonsessies moet wees nie en dat daar van groepsproses, teorie en psigiese uitbrandingsteorie gebruik gemaak word. Dit moet deur ervare groepsterapeute gelei word. Volgens Freudenberger (1974:165) is die doel van die groep om 'n ondersteunende, nie-bedreigende atmosfeer en omgewing te skep waar hulpverleners hulle gevoelens en ervarings van psigiese uitbranding kan deel en ook ander kan aanmoedig om dit te doen. Groepslede moet gemaklik voel en moet mekaar vertrou. Die hoofdoel van die groep is ventilasie van gevoelens.

Edelwich en Brodsky (1980:12) waarsku dat, alhoewel werkwinkels 'n effektiewe ingreep en verskil in uitgebrande persone maak, dit nie die terugval keer nie. Deelnemers vergeet wat hulle geleer het en keer terug na die vorige patrone van optrede. Mehr et al. (1995:112-114) het dan ook in 'n studie van 27 vroulike maatskaplike werkers en sielkundiges gevind dat aanmoediging

om positiewe dagdrome vir die oplos van probleme te gebruik, alternatiewe oplossings vir stresveroorsoekende situasies en beplanning vir die daarstelling van meer bevredigende professionele rolle, psigiese uitbranding verhoed het. Die deelnemers het aan twee naweekkonferensies deelgeneem wat deur maandelikse ondersteuningsgroepe opgevolg is. Deelnemers het laer vlakke van uitputting, moegheid, depersonalisasie en vrees vir mislukking gerapporteer.

Dit is duidelik dat die kompleksiteit van psigiese uitbranding vereis dat enige voorkoming- en hanteringstrategieë op individuele, sosiale en organisatoriese vlak moet fokus. Dit beklemtoon weer eens die multifaktoriale kenmerke van psigiese uitbranding. Wat dié aspek nou ook verder kompliseer, is dat daar verskillende professies bestaan en dat hulle werksaamhede en pligte verskil. Psigiese uitbranding word anders ervaar en dit presenteer ook uniek, byvoorbeeld die verskil tussen maatskaplike werkers, predikante en sielkundiges (Vergelyk ook Strumpher: 1995 se studie.) Kan die spesifieke beroepsgroep se hanteringstrategieë veralgemeen word of is dit juis goed dat dit spesifiek bly? De Klerk (1995:158) meen dat die wye verskeidenheid strategieë geïntegreer behoort te word, terwyl Tubesing en Tubesing (1982:157) weer meen dat hanteringstrategieë nie sinvol in alle situasies benut word nie en dat spesifiekheid nodig is. Die teenstrydigheid en verwarring word dus voortgesit

2.11 Bestaande navorsing en meting van psigiese uitbranding

Uit dié hoofstuk is dit duidelik dat daar verskeie dilemmas in die literatuur oor psigiese uitbranding bestaan. Hierdie dubbelsinnigheid en verwarring is ook deel van navorsing oor psigiese uitbranding. De Klerk (1995:6) dui aan dat, alhoewel daar 'n groot hoeveelheid artikels oor psigiese uitbranding bestaan, daar baie min sistematiese navorsing daarvoor gedoen is.

Daar word baie min 'n teoretiese raamwerk in die literatuur gebruik as basis vir navorsing of om psigiese uitbranding as verskynsel te beskryf en meer

begrip daarvan te verkry. Die klem word op simptoombepaling en remediërende aksies geplaas.

Cherniss (1980:9) sê dat die term 'psigiese uitbranding' wye aanhang geniet en dat dit los en vas in navorsing gebruik word. De Klerk (1995:6) sê dat dit verstaanbaar is omdat die term so gepopulariseer is en die groot aantal onwetenskaplike en populêre artikels in ag geneem moet word.

Verskeie skrywers dui aan dat die meeste navorsingstudies oor psigiese uitbranding soortgelyke metodologiese probleme, soos gebrek aan kontrolegroepe, geen opvolgstudies, selfrapportering, klein nie-veralgemeenbare groepe en veral 'n ernstige gebrek aan teoretiese fundering insluit. Daar is ook 'n groot aantal verskillende definisies van psigiese uitbranding. Verskeie navorsers gebruik die term as 'n aparte kliniese entiteit in hul studies en ander as die eindresultaat van 'n ernstige stresreaksie. Arthur (1990:188) sê "... *controversy remains as to whether burnout is a unique phenomenon or a concept similar to well researched stress responses.*" Navorsing word dus oor 'n verskynsel waaroor daar nie konsensus is nie, gedoen.

Daar bestaan 'n groot hoeveelheid buitelandse, asook Suid-Afrikaanse, literatuur en navorsing oor psigiese uitbranding. Dit dui op die belangstelling en relevansie van die verskynsel. Die groter klem wat sedert die sestigerjare op die werksituasie en produktiwiteit geplaas was, het volgens De Klerk (1995:6) tot die belangstelling in psigiese uitbranding bygedra. Aangesien 'n individu 'n groot deel van sy dag by die werk spandeer, het die werksituasie 'n groot bron van vervulling van ideale en verkryging van sin en betekenis in die lewe geword. Verwagtinge van die werksituasie het toegeneem en ook gevolglike ontnugtering, werksdruk en -stres en psigiese uitbranding.

Verskeie meting- of identifiseringskale ten opsigte van psigiese uitbranding is ontwikkel, waarvan sommige meer en ander minder volgens De Klerk (1995:7) aan die vereistes van geldigheid en betroubaarheid voldoen. Die identifisering van psigiese uitbranding word dus dikwels op bloot 'n aantal

stellings wat aan simptome van psigiese uitbranding verwant is, gebaseer. Die oorsake en konteks word ook nie by al die skale in ag geneem nie. Die bekendste skaal is die *"Maslach Burnout Inventory"* wat ook in studies in Suid-Afrika gebruik is (Van der Westhuizen: 1991 en Strumpher: 1995). Ander instrumente wat bestaan en wat al in Suid-Afrika in studies oor psigiese uitbranding gebruik is, is die volgende:

- *"Meier Burnout Assessment"*
- *"The Burnout Survey Instrument"*
- Pines-psigiese uitbrandingskaal
- Van Graan se Psigiese uitbrandingskaal
- Snellermeganismevraelys
- Die 16 Persoonlikheidsfaktor vraelys
- Ipat-angsskaal
- *"Personal Orientation Inventory"*
- *"Burnout Index"*
- *"Stress Audit"*
- Die Werk- en Lewensvaardigheidsvraelys
- *"Quality of Work life"*

(Du Toit: 1992; Odendaal: 1984; Pieters: 1995; Smit: 1989; Van der Westhuizen: 1991).

Die meeste outeurs motiveer die gebruik van bogenoemde instrumente onder andere as volg:

- Dit pas goed in by die teikengroep se werksomstandighede en chroniese stres.
- Dit is op die aard en simptomatologie van psigiese uitbranding soos dit in die literatuur voorkom, gebaseer.
- Die meting van snellermeganismes het plaasgevind.
- Die geldigheid en betroubaarheid is as hoog in vorige studies bewys.
- Dit word as die mees algemene meetinstrument beskou.

Die relatiewe waarde van die onderskeie meetinstrumente ten opsigte van psigiese uitbranding en die verband tussen die skale is volgens De Klerk (1995:7) nie duidelik nie. Bishop (1980:33) sê hierby dat psigiese uitbranding nie altyd identifiseerbaar is nie, aangesien identiese simptome deur spanning, stres en nie-werksverwante faktore veroorsaak kan word. Die navorsers bepaal in die studies meestal slegs die persentasies van personeel wat uitgebrand is, die insidensie van sekere simptome, asook verskille tussen sekere professionele beroepsgroepe. De Klerk (1995:261) sê dat die verskille en ooreenkomste in die verskillende identifiserings- en hanteringswyses verwarring en ontoeganklikheid ten opsigte van psigiese uitbranding meebring.

2.12 Samevatting

Dit is duidelik dat psigiese uitbranding 'n realiteit is. Die groot hoeveelheid navorsing wat die insidensie bepaal, getuig hiervan. Psigiese uitbranding is 'n hoogs individuele proses wat met die werksomgewing geassosieer word en spesifiek met die emosionele druk van 'n professionele hulpverlenende omgewing (byvoorbeeld sielkundiges, maatskaplike werkers). Individue wat 'n hoë verwagting van hul werk het en toegewyd is, blyk 'n hoë risikofaktor te wees. 'n Afname in psigiese en fisiese energie is sentraal en fisiese en psigiese simptome is teenwoordig. 'n Afname in persoonlike prestasie, onproduktiwiteit en 'n negatiewe self en werksidentiteit is kernaspekte.

Die literatuur oor psigiese uitbranding is egter verwarrend en teenstrydig. Daar bestaan min konsensus ten opsigte van die uiteenlopende oorsake (individuele, groep- en organisatoriese faktore) simptome, denkraamwerke, definisies, identifiserings- en hanteringskale, gevolge en die proses van psigiese uitbranding. Psigiese uitbranding word dan ook soms as 'n proses en soms as 'n eindproduk gesien (Farber: 1983:3). Die verband tussen bepaalde veranderlikes word dikwels nie indiepte ondersoek nie en sommige faktore word gevolglik oorbeklemtoon, terwyl andere onderbeklemtoon of geïgnoreer word. Baie min voorkomende of rehabiliterende hanteringsmodelle is ook bekend en die wat wel bekend is, is nie tipologies getoets nie en toon 'n

gebrek aan teoretiese fundering. De Klerk (1995:8) dui aan dat verskeie skrywers hanteringskale op die wye verskeidenheid definisies van psigiese uitbranding baseer. Sodanige definisies is weer op bepaalde non-spesifieke simptome gebaseer. Dit blyk of die veld uit te veel fokuspunte beoordeel word en te veel klem op operasionalisering en gedrag gelê word en te min op 'n teoretiese fundering. Dié rondtasting word geïntensifiseer deur die feit dat psigiese uitbranding 'n komplekse verskynsel is wat uit individuele, sosiale, groeps-, organisatoriese, gemeenskaps- en landsfaktore bestaan. Thornett (2000:38) gaan steeds voort met hierdie non-spesifieke inligting. Die huidige los en vas, ondeurdagte en ongeïntegreerde benaderings bring geen duidelikheid oor dié verskynsel nie. Dit is duidelik dat daar baie min in die afgelope drie dekades in die beskrywing van psigiese uitbranding verander het.

Alhoewel daar dus baie literatuur en navorsing oor psigiese uitbranding is, bestaan daar steeds geen sistematiese beskrywing van die verbande tussen die feite en faktore of enige indiepte begrip daarvan nie. Onvoldoende kennis, teoretiese raamwerke en modelle bestaan steeds. 'n Samehangende teoretiese verklaring wat al die feite en faktore sistematies kan beskryf en beoordeel en al die aspekte integreer, is nodig. Die vaagheid en die kompleksiteit van psigiese uitbranding moet dus terselfdertyd in so 'n teoretiese raamwerk verduur kan word. Die dinamiese en wedersydse verbande tussen die individu, sy werk, sy groep en sosiale funksionering en die organisasie moet weergegee kan word. Die navorser meen dat 'n deel van die antwoord in die komplementariteit en wederkerigheid van dié verhoudings opgesluit lê.

HOOFSTUK 3

GROEPANALISE

3.1 Inleiding

Dit is duidelik uit die vorige hoofstuk dat psigiese uitbranding 'n komplekse, multidimensionele verskynsel is. Daar is ook 'n gebrek aan 'n geïntegreerde navorsingsmodel. Hierdie navorser meen dat groeepanalise as 'n integrerende navorsingsmodel kan dien en die kompleksiteit, multidimensionaliteit en wederkerigheid van psigiese uitbranding kan weergee.

Die doel van die hoofstuk is om die teoretiese raamwerk konseptueel weer te gee en dus so 'n sistematiese logiese beskrywing van groeepanalise te verkry. Aandag word aan die praktiese metodologie van groeepanalise gegee. Daar word veral op die kleingroepperspektief van groeepanalise gefokus. Verskeie outeurs soos Brown en Zinken (1994:xi) en Pines en Hutchinson (1993:29) meen dat groeepanalise se sterk punt juis hierin gesetel is, naamlik dat teorie en praktyk nou verweef is.

Groeepanalise is 'n hoofstroomanalitiese perspektief wat deur S.H. Foulkes (1898-1976) ontwikkel is. Sy idees en konsepte is na sy dood deur verskeie outeurs verder ontwikkel en uitgebrei. Groeepanalise aanvaar en bou die diepgesetelde sosiale aard van die mens uit en fokus op die dinamiese interaksie van die individu in groepe en op groepsprosesse. Foulkes se idees het beslag gekry in sy werk met soldate tydens die Tweede Wêreldoorlog en fokus dus baie op praktiese metodologie. 'n Nuwe teoretiese raamwerk is ook ontwikkel.

Die sentrale uitgangspunt in groeepanalise is dat groepslidmaatskap 'n normale deel van individuele ontwikkeling is en dat daar 'n voortdurende wisselwerking tussen individuele en groepsontwikkeling is. Ashbach en Schermer (1987) bou hierdie idees verder uit en gebruik 'n raamwerk van objekverhoudings, ego-sielkunde en self-sielkunde om individuele

ontwikkeling, groepsontwikkeling en groepslidmaatskap in meer diepte te beskryf. Ashbach en Schermer (1987) se model word later bespreek.

3.2 Die groeepanalitiese model

S.H. Foulkes was 'n Duitse psigoanalisis wat in 1933 na Brittanje verhuis het toe hy as Jood uit Nazi-Duitsland gevlug het. Foulkes is baie aan die Gestalt-perspektief wat in die 1920's en 1930's groot aansien en ondersteuning in Duitsland gehad het, blootgestel. Sy blootstelling was hoofsaaklik deur die werk van Goldstein, 'n neurobioloog, wat veral die voorgrond-agtergrondverhouding en die bepalende effek wat die totale situasie op aangeleenthede het, beklemtoon het. Nadat Foulkes as 'n psigoanalisis opgelei is, is hy as die kliniese direkteur van die Frankfurtse Sosiologiese Instituut aangestel. Die Instituut het noue bande met die Frankfurtse Psigoanalitiese Instituut gehad. Hierdie Institute het saam die moontlikheid vir die integrasie van psigoanalitiese persoonlikheidsteorieë met sosiologiemodelle om sodoende die individu met sy sosiale omgewing te verbind, ondersoek. Die invloed van die sosiale omgewing op die gedrag van sowel die individu as groepe, groepsdinamika en die invloed van die individu op die groep, is nagevors. Volgens Pines en Hutchinson (1993:29) het hierdie invloede en integrasieproses vanaf 1948 tot 1975 die basis vir die ontwikkeling van groeepanalise in Brittanje en ook van Foulkes se idees gevorm.

Die Gestalt-perspektief stel 'n aanname dat individuele ervarings deur die organisasie van elemente bepaal word. Alles wat as 'n vorm of 'n figuur waargeneem word, is relatief teenoor die agtergrond van ander dele of aspekte van die geheel. Die geheel ("*whole*") bestaan uit 'n verhouding van die onderlinge dele en verskil van die blote somtotaal van die onderlinge dele. Groeepanalise kontekstualiseer dan wel ervarings en gedrag so breedvoerig en diepliggend as moontlik en Foulkes beskou die individu as 'n abstraksie of uittreksel wat alleenlik 'n betekenisvolle definisie in 'n sosiale of verhoudingskonteks kan verwerf. Hy bring hierdie siening in verband met psigoanalise, wat volgens hom die deeglikste begrip van onbewuste psigiese prosesse het. Foulkes se siening verskil egter van klassieke psigoanalise,

deurdat hy die sosiale dimensie se invloed as van kardinale belang ag en meen dat die mens se sosiale aard nie slegs van instinktiewe kragte afkomstig is nie. Hy beklemtoon eerder die diepliggende sosiale aard van menslike persoonlikheid (Brown en Zinkin: 1994:1).

Foulkes se idees het beslag gekry met sy baanbrekerswerk met soldate gedurende die Tweede Wêreldoorlog in Engeland. Hy het die individue se funksionering in 'n "vreemde groep" met dié van die persoon in 'n natuurlike groep, byvoorbeeld gesin, familie en werksgroep vergelyk. Foulkes het 'n nuwe psigoterapeutiese metode, sowel as 'n nuwe teoretiese model, daargestel. Sy basiese uitgangspunt is dat die individu of die samelewing nie die primêre vertrekpunt is nie, maar hulle is eerder onlosmaaklik en interafhanklik van mekaar (Brown en Zinkin: 1994:3).

Foulkes het die mens as 'n sosiale wese beskou waarvan die fundamentele behoefte is om in 'n verhouding met 'n ander te staan. Volgens hom kan mense slegs in verhouding met 'n ander (dus "*being-with-others*") verstaan word. Die individu word deur die wêreld waarin hy leef, bepaal. Foulkes meen dat die individu as 'n resultaat van sy sosialiseringproses in sy gesin, kleingroep, grootgroep en gemeenskap ontwikkel. Hy volg 'n verhoudingsbenadering wat op individuele ervarings in 'n verbindingskonteks fokus. Foulkes verskuif dus die fokus vanaf die innerlike wêreld van die individu (die psigoanalitiese perspektief) na 'n interaksionele en sosiale ontwikkelingsperspektief. Sy denke fokus op die "tussenin", dit wat tussen mense plaasvind (Cohn : 1993 :483).

Die meeste van Foulkes se idees is in sy eerste boek, "*Introduction to Group-Analytic Psychotherapy*", wat in 1948 na afloop van die sogenaamde Northfield eksperiment gedurende die Tweede Wêreldoorlog geskryf is, vervat. Dit is by die Militêre Neurose Kliniek in Northfield, Birmingham gedoen. Ander boeke waarin sy idees en teorie verder uitgebrei is, is "*Group Psychotherapy: the Psycho-analytic Approach*" saam met James Anthony in 1957, "*Therapeutic Group Analysis*" in 1964 en "*Group Analytic Psychotherapy – Methods and Principles*" in 1975.

Foulkes het die basis gelê vir ons besef en begrip dat groepe die matriks waarin die individu ontwikkel, vorm en dat interpersoonlike en transpersoonlike prosesse die individu voortdurend beïnvloed. Dit is waar tydens gesonde en ongesonde funksionering. Brown en Zinkin (1994: xi) sê dat Foulkes se teorie soms gekritiseer word omdat dit vaag is, maar deur ander as 'n sterk punt beskou word. Dit kan in verskeie situasies, naamlik psigoterapie in klein-, mediaan- en grootgroepe, gesinsterapie, werksgroepe, organisatoriese dinamika en konsultasie, en in opvoeding, asook die totale samelewing, toegepas word.

De Maré (1975:148) en De Maré (1989:178) verskaf die volgende indeling:

- a) primêre strukture (aangesig tot aangesig):
 - (i) kleingroep (3-12 persone)
 - (ii) mediaangroep (12-20)
 - (iii) grootgroep (20+ persone).
- b) sekondêre strukture:
 - (i) meervoudige groepstrukture, byvoorbeeld organisasies, werksgroepe en kleiner gemeenskappe
 - (ii) groter gemeenskappe
 - (iii) totale samelewing.

Foulkes was van mening dat die individu in konteks van die groep 'n eindelose bron van insig in psigiese funksionering verskaf. Brown en Zinkin (1994:1) wys daarop dat Foulkes se teorie algemene beginsels, nuwe terminologieë en kliniese waarnemings verweef. Die nou verband tussen teorie en praktyk blyk ook duidelik uit Foulkes se werk.

Volgens Foulkes begin die groepsproses by geboorte met die baba se tweevoudige ("*dyad*") verhouding met sy moeder. Dit brei vinnig uit na 'n drievoudige ("*triad*") verhouding wat die pa insluit. Kleingroepe en die gesin ontwikkel dan wat betekenisvolle ander insluit. Die individu word dan uiteindelik deel van 'n grootgroep wat die uitgebreide familie, werksgroepe en 'n spesifieke kultuur insluit. "*Out of the representation in the inner world of all*

these processes and interactions the individual personality is built up, with all its patterns and functions...” (Ahlin: 1995:9). Usandivaras (1989:161) meen dat die terapeutiese groep die proses van ontwikkeling en individualisering ondersteun deurdat dit die gebeure en prosesse van die natuurlike groepe versterk.

Die uitstaande en unieke kenmerk van Foulkes se benadering is geleë in die feit dat psigoanalitiese konsepte suksesvol met 'n sistemiese denkraamwerk teen die agtergrond van 'n Gestalt-perspektief geïntegreer word. As psigoanalisis het Foulkes psigoanalitiese denke as raamwerk gebruik waarin ander idees en begrippe geïntegreer is. Foulkes (1982:147-162) gebruik dus primêr 'n psigoanalitiese woordeskaf om groepsprosesse te beskryf. Hy waarsku egter dat konsepte en terminologieë nie onverantwoordelik en agterlosig oor verskillende velde van toepassing gemaak moet word nie. Pines en Hutchinson (1993:29-30) wys daarop dat sommige psigoanalitiese konsepte wat 'n interaktiewe proses beskryf, byvoorbeeld oordrag en projeksie, deel van groeupanalitiese taal geword het, terwyl konsepte wat na strukture en instinkte uit die teorie verwys, verdwyn het.

Pines en Hutchinson (1993:29) sê: *“Gestalt, which conceptualizes our experiences as being determined by the patternings or organisations of its elements, permeates all aspects of group analysis. Group analysis attempts to deepen our understanding by contextualizing experience and behaviour as proudly and deeply as possible (including the observer – as part of the total field).”*

Die individu word dus ervaar, beskryf en verstaan in dié konteks en as 'n gesosialiseerde groepslid. Die groep as entiteit is ook meer as die somtotaal van sy lede. Foulkes gebruik die begrippe, 'geheel' (*“whole”*) en 'verhoudingskonteks' om die paradigma-gaping na 'n sistemiese denkraamwerk te oorbrug en sodoende sy model op 'n biologies-organismiese (dus 'n holistiese benadering) paradigma te baseer. So 'n model neem die interverbindinge van die dele deur middel van terugvoermeganismes in ag. Foulkes het gevolglik die begrip dat 'n groep 'n

lewendige, oop kommunikasiesisteem is, daargestel (Pines en Hutchinson: 1993:30). Foulkes stel dat "*The group as a whole is not a phrase, it is a living organism, as distinct from the individuals composing it. It has moods, reactions, a spirit, an atmosphere, a climate*" (Prodgers: 1991:396).

Die konsep van die matriks is 'n sleutelbeginsel in groeepanalise. Foulkes het volgens Brown en Zinkin (1994:11) die woord 'matriks' gekies omdat dit 'n afleiding van die Latynse woord 'mater' is wat 'moeder' beteken. Dit gee die matriks 'n menslikheid en is 'n metafoor vir voeding, grootmaak en groei. Foulkes (1964:293) sê die volgende van die matriks: "*The matrix is the hypothetical web of communication and relationship in a given group. It is the common shared ground which ultimately determines the meaning and significance of all events and upon which all communication and interpretations, verbal and non-verbal, rest.*"

Pines en Hutchinson (1993:33) meen dat die groepsatriks die netwerk van interverhoudings is wat in 'n groep ontstaan. In groeepanalitiese terapie is dié groepsatriks dan ook die grootste hulpbron wat bestaan. Foulkes en Anthony (1965:26) sê: "*The social matrix can be thought of as a network in quite the same way as the brain is a network of fibres and cells which together form a complex unit.*"

In individuele psigoanalise en in groeepanalise is onbewuste psigiese prosesse en psigiese determinisme 'n basiese aanname. Hierdeur word beskryf hoe 'n individu se verlede en geskiedenis deur middel van verskeie bewuste en onbewuste prosesse die hede en sy huidige funksionering beïnvloed. Hierdie prosesse manifesteer in verhoudings met ander persone en sy leefwêreld deur middel van dialoog en interaksieprosesse. Dit beïnvloed ook verdedigingsmeganismes, gedrag, verhoudingspatrone en simptoombvorming (Ahlin: 1995:6).

Vanuit die groeepanalitiese perspektief is die groepsatriks die basis waarop alle verhoudings en interaksie berus en wat ook die betekenis en belangrikheid van alle interaksie, verbaal en nie-verbaal, bewus en onbewus,

bepaal. Dit is 'n analogie vir terme soos 'groepsatmosfeer', 'groepsgees' en 'groepsinteraksie'. Groepsmatriks verwys dus na die somtotaal van die ontwikkeling en interaktiewe prosesse wat die groep konstitueer. Dit bevat en omsluit al die gedeelde ervarings en verhoudings wat in die groep ontstaan. Die matriks is die operasionele basis vir alle verhoudings in die groep.

Foulkes (1982:160) beskryf die matriks as 'n netwerk-analoog aan die totale netwerk van die senuweesisteem. In hierdie sisteem verteenwoordig die individu 'n neuron of nodale punt wat in die senuweesisteem opgeneem is. Op dieselfde wyse word die individu in die groepsmatriks opgeneem. Foulkes (Ahlin: 1995:10) differensieer tussen 'n 'fondasie groepsmatriks' wat bestaan uit al die oorgeërfde kulturele, sosiale en geslagservarings wat lede in die groep inbring en die 'dinamiese groepsmatriks' wat uit groepsinteraksie en oordragprosesse ontstaan.

3.3 Kenmerke van groeepanalise as kleingroep-tegniek

3.3.1 Die groep

"Each individual member is actively brought up against the first basic problem of social life: his relationships to other people and to the group as a whole. He has to solve this actively. The clash between his own egoistic needs and impulses and the restrictions imposed by the group, as expressed in the formula 'the individual and the group' is replaced by the cooperative formula, 'the individual in the group'" (Foulkes: 1964 in Pines: 1991:107).

Die begrip 'groep' verwys na 'n basiese menslike toestand en is nie eksklusief aan die kleingroep of terapeutiese groep nie. Dit is 'n ervaring waarin alle mense deel. Die groep is 'n forum waardeur die mens se ervarings en verlede verteenwoordig word. Dit is die transisionele en bevattende plek waardeur die individu vanaf die sielkundige na die sosiologiese beweeg. Die kleingroep verbind die individu met die samelewing en die kulturele omgewing. In die grense van die kleingroep word die individuele konstellasies heraktiveer. Dit beteken dat groepslidmaatskap 'n proses aktiveer wat die totale spektrum van

groepservarings, wat tweevoudige ("dyad"), gesins-, familie- en kulturele konstellasies insluit, na vore bring.

Groepanalitiese terapie is terapie deur die groep en nie psigoanalise van die groep nie. Dit beteken dat oordragverhoudings tussen al die groepslede, die terapeut ingesluit, en ook tussen groepslede en die groep as geheel ("*group as a whole*") ontstaan. Dit beteken ook dat elke gebeurtenis, alhoewel dit mag lyk of dit slegs ten opsigte van een of twee lede relevant is, die totale groep omvat. Na 'n tydperk ontwikkel 'n netwerk van interaktiewe patrone wat 'n Gestalt vorm. 'n Groep se Gestalt is kenmerkend van die spesifieke groep en gee dit 'n unieke karakter. So 'n Gestalt ontwikkel binne 'n raamwerk van onderskeibare dimensies en op verskeie vlakke wat bewus en overt, of onbewus mag wees (Foulkes: 1982:147-161).

Die analitiese perspektief behels dat die fasilitering van die groepsproses op so 'n wyse plaasvind dat die groep na 'n kultuur van analise beweeg. Dit beteken dat alle materiaal wat na die groep gebring word, geanaliseer word.

Garland, Kennard, Roberts, Winter, Caine, Dick en Stevenson (1984:137-138) en De Maré (1989:178-181) meen dat 'n analitiese groep uit die volgende bestaan. Die intervensies van die terapeut kan ook op grond van die volgende aspekte ingedeel word.

- **Struktuur -**

Dit verwys na die fisiese en sielkundige grense en die tyd, plek, taak en rede vir die groep. Die doel van die terapeut se intervensies is om die struktuur en grense van die groep te handhaaf. Dit word instandhouding genoem.

- **Proses –**

Dit verwys na die interaksies, verbaal, nie-verbaal en pre-verbaal, en bewus en onbewus in die groep. 'n Intervensie word gemaak wat proses verhinder of versnel of die rigting van die

proses verander. Dit word fasilitering, wat as oop of leidend beskryf word, genoem.

- Inhoud –

Dit verwys na wat in die groep bespreek, oor gekommunikeer word of behandel word. 'n Direkte interpretasie kan gemaak word wat met die proses en inhoud skakel met die doel om onbewuste prosesse en inhoude bewus te maak. Dit staan bekend as interpretasie.

Die volgende aspekte dra by tot 'n analitiese perspektief in 'n groep:

- Die analitiese perspektief is een van ontwikkeling. Dit beteken dat die proses, struktuur en inhoud in en van die groep aangespreek en uit 'n ontwikkelingsagtergrond geïnterpreteer word.
- Die groep is die veranderingsagent en nie die terapeut nie. Die terapeut (leier) beïnvloed dus die groep met hoe hy is eerder as wat hy sê. Die terapeut is nie 'n aparte entiteit van die groep-as-geheel nie, maar is 'n integrale deel van die groepsproses. Hy laat die groep toe om hom te leer en hy is 'n medeskepper van die ontwikkelende groep.
- Groepsassosiasie is 'n belangrike element van die groep. Vrye assosiasie en spontaneïteit word beklemtoon om 'n gemaklike kommunikasievloei te bewerkstellig. Die doel hiervan is om groepslede aan te moedig om verby verdedigingspatrone te beweeg.
- Foulkes (1964:121) meen dat die groep-as-geheel die geïdentifiseerde pasiënt en simptoondraer is. Problematiek vind in die komplekse netwerk van interpersoonlike verhoudings plaas. Die groepsatriks is die fokus en so 'n perspektief beweeg van inhoud na proses. Vrae en antwoorde lê dus in die groepsprosesse opgesluit.

Verskeie multidissiplinêre gebruike en aanwendinge vir groeepanalise bestaan. Foulkes het oorspronklik groeepanalise primêr as 'n groepsterapeutiese model ontwikkel wat terapie, hulpverlening en remediëring ten doel het. Groeepanalise word hier as perspektief en metode gebruik om groepsterapie met een of meer terapeute en 6-10 groepslede te doen. Foulkes (Brown en Zinkin: 1994:6) het in uitbreiding hiervan, groepe in drie breë kategorieë ingedeel, naamlik die terapeutiese groep, die gesin en die groot verskeidenheid natuurlike groepe wat in die samelewing bestaan, byvoorbeeld werk-, kerk-, kultuur- en ontspanningsgroepe. Hy meen dat intervensies, fasilitering en remediëring ook by sogenaamde sekondêre tipe groepe, byvoorbeeld die werkgroep, kan plaasvind. Hier benader die terapeut die groep as geheel. Individuele lede sal positiewe verandering as gevolg van hulle eie innerlike kohesie toon. Interpretasies moet baie goed geselekteer word, sodat dit binne die grense van intimiteit is wat in die konteks getolereer kan word. Foulkes sal ook nie individue ontmoedig om persoonlike kwessies, probleme en gesinsverhoudings te bespreek nie. Hy meen dat werkgroepe soortgelyke groepskenmerke as 'n terapeutiese groep openbaar. Werkgroepe bestaan gevolglik uit sekere groepsnorms en -waardes met 'n spesifieke kultuur wat saam met intra-psigiese en interaktiewe konstellasies die groepsmatraks vorm.

Groeepanalitiese teorie verskaf 'n "*set of multifocal spectacles with which to view the matrix*" (Pines en Hutchinson: 1993:34). Foulkes (1982:153) identifiseer vier vlakke in die groepskommunikasieproses. Hierdie onderskeid verwys na die vlak van funksionering en volwassenheid wat die groep bereik en strek vanaf die oppervlakte tot dieper en verborge materiaal en dui op die struktuur, proses en inhoud wat teenwoordig is.

(i) Die huidige vlak ("*current level*")

Hierdie vlak is direk deur alle groepslede waarneembaar en bevat alledaagse ervarings in verhouding met die buitewêreld. Die groep verteenwoordig die gemeenskap, die samelewing en die openbare

mening. Dit is materiaal en prosesse waarvan alle rolspelers bewus is en toegang tot het.

(ii) Die oordrag vlak ("*transference level*")

Die vlak behels volwasse objekverhoudings waar groepslede as heel-objekte beskou word en sluit oordragsituasies in. Die groep verteenwoordig in hierdie vlak die gesin, die outoriteit (die vader- of moederfiguur) en die gesin (broers en susters). Dit is in hierdie vlak waar die verskillende sisteme by mekaar inskakel, byvoorbeeld tussen individuele groepslede en ook groepslede en die groep-as-geheel.

(iii) Die projektiewe vlak ("*projective level*")

Hierdie vlak behels die primitiewe, narsissistiese intra-objekverhoudings. Groepslede reflekteer onbewuste elemente van die individuele self. Die groep presenteer prosesse wat in werklikheid intra-objekverhoudings is. Dit behels veral materiaal wat deur die objekverhoudingsteoretici, onder andere Melanie Klein, beskryf word. Die beeld van 'n liggaam word deur die groep verteenwoordig en ander groepslede verpersoonlik dele van die self en dele van 'n liggaam.

(iv) Die primordiale vlak ("*primordial level*")

Oorspronklike beelde kom in hierdie vlak voor wat veral met Carl Jung se argetipes in verband staan, byvoorbeeld die kollektiewe onbewuste en die moederfiguur. Die groep verteenwoordig die kollektiewe onbewuste. Powel (Hearst: 1993:393) sê "*the implication of the primordial level is that even the small group carries in its foundational matrix the destiny of mankind, with polar opposites of love and hate, integration and destruction and life and death.*"

Foulkes (1982:155) is van mening dat hierdie indeling 'n werkbare manier verskaf om sin uit die kompleksiteit van die funksionering van 'n groep te maak.

3.3.2 Groepspesifieke faktore

3.3.2.1 Resonansie

Resonansie is 'n belangrike eienskap van groeepanalise (Brown en Zinkin: 1994:174). In die alledaagse lewe raak die kwaliteit van ons ervarings dikwels gefragmenteerd en dit disintegreer. Indien hierdie ervarings in die groep gedeel word, mag hulle ander groepslede raak en mag dit as temas deur die groep resoneer. Universele ooreenkomste in ervarings word veral in die inisiële fases van analitiese groepe beklemtoon. Volgens Foulkes konstitueer dit die fondasie matriks.

3.3.2.2 Plasing

Die eienskap verwys na plasing in tyd en plek van materiaal wat deur die groepsdialoo na die oppervlakte gebring is.

"The conductor's first task is not merely to perceive meaning but also to place it in the appropriate dynamic setting. I have termed this process location. This location is particularly important when it refers to a disturbance in communication, to resistances or defences which prevent a free flow of communications or to their reception and thus the sharing of them. We must accept that the language of these interactions is not confined to words but extends to inflexions of voice, manner of speaking, looking, to expressions, gestures, actions or, in view of their restrictions, intended actions; emotional reactions of all sorts – sympathy, condemnation or contempt, attraction or disgust, love, hate and indifference.

These primary levels correspond to the foundation matrix based on the biological properties of the species but also on the culturally firmly embedded

values and reactions. These have been developed and transmitted especially in the nuclear family in the social network, class, etc. and have been maintained or modified by the intimate plexus in which the person now lives" (Foulkes: 1975:131 in Ahlin: 1995:10).

3.3.2.3 Versterking ("amplication")

Die groepsproses is ook 'n voertuig wat gedragspatrone en -patologie versterk en intensifiseer. Disfunksionele gedragspatrone word dikwels verberg en/of deur die groep waarin dit oorspronklik gemanifesteer en ontstaan het, in stand gehou. Om erken te word, moet hierdie patrone dus teen 'n agtergrond en opset wat van die oorspronklike verskil, versterk word. Die groep dien as spieël vir 'n groot hoeveelheid primêre groepservarings en hierdie patrone en patologieë word meer duidelik identifiseerbaar en waarneembaar.

Horne (1992:200) verwys na die proses as die "*operation of repetition compulsion.*" Hy skryf: "*It causes the individual to get her or himself into the same pathological situation again and again in the group, so that the pathology is clarified and mute symptoms become recognizable as interpersonal communication.*"

3.3.2.4 Die groep-as-geheel ("group-as-a-whole")

Die konsep van groep-as-geheel is 'n intrinsieke eienskap van groeepanalise. Foulkes (1948:40) sê in Brown en Zinkin (1994:49): "*While having an eye on each individual member and on the effects they and their utterances have on each other, the conductor is always observing and treating the group-as-a-whole. The group-as-a-whole is not a phrase; it is a living organism, as distinct from the individuals composing it. It has moods and reactions, a spirit, an atmosphere, a climate... One can judge the prevailing climate by asking oneself: 'What sort of thing could or could not possibly happen in this group? What could be voiced?'*"

Foulkes se beginsel van groep-as-geheel is in sy erkenning van die diepte en sentraliteit van sosiale kragte in die individuele psige geleë. Vir Foulkes is die samelewing nie buite die persoon nie, maar intern en dring tot die diepste vlak in die individu deur. In 'n spesifieke kultuur word persone in die fondasie matriks saamgebind. Hulle deel nie net 'n gemeenskaplike taal nie, maar deel ook onbewustelik aannames oor basiese lewensprosesse, byvoorbeeld voeding, slaap, ontspanning, asook spesifieke rituele (Pines: 1994:49).

Foulkes se teorie oor groepe is dus nie 'n psigoanalitiese perspektief wat 'n groot individuele aantal pasiënte in 'n klein tydsgleuf kan behandel nie. Hy beskou eerder die groep as 'n entiteit op sy eie en 'n gemeenskaplike matriks waarin alle verhoudings ontwikkel. Alles wat dus in 'n groep plaasvind, behels die groep-as-geheel, sowel as elke individuele groepslid.

Dit is dan ook een van die mees onderskeibare kenmerke van groeepanalise, naamlik dat die onderskeid wat tussen "individueel" en "groep" gemaak word, onnodig en kunsmatig is. Foulkes meen dat die idee dat die mens 'n eie geïsoleerde individualiteit en eienaarskap van 'n eie psige het, nie waar is nie. Hy meen dat wat as individuele psige bekend staan, uit elke individu se behoefte aan kommunikasie en aanvaarding ontstaan. Taal is deel van die individuele psige en word as jou eie gedagtes ervaar, maar is in werklikheid 'n gedeelde eiendom van die groep en is nog deel van die mense se behoefte aan kommunikasie, aanvaarding, oorlewing en aanpassing (Foulkes: 1975a:244).

Pines (1994:48) sê dat dit belangrik is om in gedagte te hou dat groeepanalise nie sosiale sielkunde of sosiologie is wat dieptepsigoanalise se individuele sielkunde met 'n kunsmatige studie van groepe vervang nie. Foulkes het by herhaalde geleentheid gesê dat die "sosiale" diep in elke individu gesetel is en dit wat as "binne" of "buite" beskou word, in werklikheid 'n skepping van die individu en sy kultuur is. Individuele en sosiale intra- en interpersoonlike werklikhede is voortdurend besig om "in te vou" en "uit te vou". In groeepanalise word dit moontlik om die aspek, asook die kwessie dat alle mense deur middel van onbewuste kragte verbind is, te ervaar en ook te

erken. Die konsep 'groep-as-geheel' is dus 'n kragtige realiteit en is die basis van 'n groep wat op 'n groepanalitiese manier funksioneer.

Pines (1994:59) skryf "*...It privileges communication and in which the therapeutic aim is to enable both individual and group coherency to emerge over time at both conscious and unconscious levels. Increased coherency represents the establishment and enrichment of the group matrix.*"

3.3.2.5 Spieëling ("mirroring")

Brown en Zinkin (1994:173) sê dat spieëling 'n belangrike eienskap en terapeutiese tegniek in groepanalise is. Pines en Hutchinson (1993:93) sê "*... the mirror phenomenon is a higher-order dynamic concept based on complex processes of observing aspects of the self in other and reclaiming projected parts of the self via identification processes.*" Spieëling help groepslede om van verborge aspekte van hulself bewus te word. Hierdie aspekte word in ander groepslede gereflekteer. Die groep-as-'n-geheel reflekteer aan die individu aspekte waarvan hy voorheen onbewus was.

3.3.2.6 Die rol van die terapeut (groepleier)

Die terapeut het volgens Pines en Hutchinson (1993:34) 'n tweeledige funksie en rol, naamlik dié van dinamiese administrateur en van analis-interpreteerder.

Die rol en funksie van dinamiese administrateur behels die nie-oordraagbare aspekte van sy rol. Die terapeut gebruik hier die mag en outoriteit van sy posisie om besluite oor die stigting en skepping, die instandhouding en oorlewing van die groep te maak. Die groepstruktuur wat geskep is, moet dus die terapeutiese doelwitte of doel van die groep vervul. Die terapeut moet verder verseker dat grense in die groep gehandhaaf word, terapeutiese norme en 'n nie-veroordelende, aanvaardende kommunikasieklimaat geskep word.

Die rol en funksie van interpreteerder-analis is 'n meer komplekse een wat nou saam met die ontwikkelingsfases van die groep gaan. Foulkes (1964) het volgens Pines en Hutchinson (1993:35) klem daarop gelê dat die terapeut 'n klimaat vir analise moet skep en nie vir die groep moet doen wat die groep self kan doen nie. 'n Oop en aanhoudende groepsproses is van kardinale belang.

Pines en Hutchinson (1993:35) sê: *“The manner in which the conductor may address these therapeutic functions is infinitely variable; his or her effectiveness may depend on an appropriate balance between holding-containing activity and translating-analyzing activity. In guiding the group towards establishing therapeutic norms, the conductor conveys his or her own characteristic way of saying yes and no simultaneously. He or she accepts all that is communicated while simultaneously resisting forces that block communication and its capacity to tolerate anxiety and other painful or threatening affects will determine how he or she holds the balance of these at any particular stage of its development.”*

3.4 'n Ontwikkelingsbenadering

Dit is duidelik dat 'n ontwikkelingsbenadering gevolg kan word om die groepsproses te verstaan. Volgens die benadering kan die groep se ontwikkeling ook ingedeel word soos wat dit in individuele ontwikkeling onderskei word. In sy engste wyse behels dit die idiosinkratiese lewens- en ontwikkelingsgeskiedenis wat elke individu in die groep inbring en wat as deel van die konstellasies van die groep ontvou en ontwikkel. Voorbeelde is die individuele manier waarop groepslede lewensituasies, stres, emosionele gebeurtenisse en die impak daarvan op hulle hanteer, asook hulle idiosinkratiese verdedigings- en interaksiepatrone.

Individuele ontwikkelingsteorieë is nog altyd as metafoor vir groepe gebruik. Dit is egter duidelik vanuit 'n epistemologiese punt dat intra-psigiese en die groep-as-geheel teorieë verbind moet word. 'n Omvattende en geïntegreerde teorie wat individuele en groepsaspekte integreer, is nodig. Ahlin (1995:7) sê

“a good explanatory theory should cover the processes in and between individual psychic inner worlds and subgroup parts as well as the group-as-whole, paying attention to all the relevant communicative and transpersonal processes at the same time.”

Ashbach en Schermer (1987:3) stel dan ook 'n paradigma voor waar groepsverskynsels op die ontwikkeling van objekverhoudings, die self en die ego gebaseer word. Vanuit hierdie perspektief herhaal en beliggaam die ontwikkeling in 'n groep die simbiose-, skeidings- of individualisasieproses. Die kind se innerlike lewe en interaksie met die omgewing word in groepe herhaal en vorm 'n konseptuele model vir 'n proses waarin die groep 'n samehangende entiteit vorm. Grenstoestand en -rolle word gedefinieer en kwessies van mag, take en intimiteit moet hanteer en deurgewerk word. Hierdie siening stem volgens Ashbach en Schermer (1987:3) ooreen met die Oedipale perspektief van Freud in 1913 en 1921, waar groepsdinamika primêr as 'n funksie van die groepslede se aandag teenoor die leier as 'n 'vaderfiguur' en 'n totem-objek gesien is.

Hieruit het Kuhn (1970) in Ashbach en Schermer (1987:3) 'n nuwer perspektief ontwikkel. Groepe ontwikkel as 'n ambivalente beweging na skeiding-individualisasie. Dit word bereik deur internalisering en eksternalisering as verdedigings- en aanpassingsmeganismes te gebruik, die bestuur en hantering van angs wat aan fragmentasie, objekverlies, die verkleining van egogrense en die behoefte om narsissisme en selfbeeld te beskerm en te moduleer, gekoppel is. Groepe vertoon drie prominente vlakke van sosiale organisasie wat die volgende psigiese integrasievlakke reflekteer, naamlik deel-objek, pre-oedipaal, oedipaal en objekkonstantheid en volwasse self-refleksie en selfkritiek. Dit toon ooreenstemming met Foulkes se vier vlakke wat vroeër bespreek is.

Hierdie paradigma gebruik objekverhoudings, self-sielkunde en die groepsproses om mekaar wederkerig te belig. *“Individual mentation and group activity are points along a continuum. Object relations theory asserts that mentation is established in interaction with significant others, so that to think*

and to experience is also to participate in a transactional situation” (Ashbach en Schermer: 1987:3-4).

Om groepanalise met objekverhoudings en self-sielkunde te verbind, is ‘n sekere epistemologiese veronderstelling en ‘n paradigma wat as verbinding kan dien, nodig. Ashbach en Schermer (1987:13) verskaf die volgende verbindingsparadigmas.

- (i) In die verbinding van individuele en groepsprosesse staan interaksie sentraal. Dit bring ‘n trisistemiese objekverhoudingsmodel tot stand.

Die fundamentele veronderstelling van ‘n geïntegreerde paradigma is:

“That through human interaction the inner life becomes transformed into social experiences and systems and, conversely, group experience comes to be personally and internally represented. The two dimensions of inner and group life are linked by an interface, a network system (perhaps epistemologically and developmentally prior to both the person and the group) consisting of verbal and non-verbal interactions linking members of a group.”

‘n Verbindingsparadigma berus op kommunikasie. Die individu en die groep is twee vlakke van analise van kommunikasie. Die eerste vlak van analise berus op subjektiewe terugvoer, empatie en probeer-entref identifikasie. Dit openbaar die innerlike en emosionele ervarings van die persoon betrokke in die interaksie. Die tweede vlak bestudeer die organisasie en sisteme wat kontekstueel en multipersoonlik ontwikkel. Kommunikasie en kommunikasiepatrone word in verband met die innerlike lewe en die groepsorganisasie en -struktuur gebring. Sodoende word diepte en ontwikkeling met groepsprosesse verbind.

Die verbindingsparadigma fokus volgens Ashbach en Schermer (1987:15) op die waarneming van drie sisteme, naamlik die interne of intra-psigiese sisteem van die persone in die groep, die sisteem van

kommunikasie tussen twee of meer persone en die groep-as-geheel. Hierdie is nie geïsoleerde afsonderlike eenhede nie, maar is prosesse wat van die een na die ander oorgeplaas word. Intra-psigiese materiaal is geïnternaliseerde groepsisteme. Drome is byvoorbeeld dikwels oor betekenisvolle andere. Die individuele lede van 'n groep projekteer intra-psigiese objekte na die groep toe. Die kommunikasie in 'n groep sluit die empatiese oordra van intra-psigiese toestande en projektiewe identifikasie van deel-objekte in (Ashbach en Schermer: 1987:15).

- (ii) Die individu en die groep ontstaan vanuit 'n primale eenheid deur middel van die skepping van 'n grens wat die twee van mekaar onderskei:

“This process should not be construed to mean one has discovered an external ‘entity’ or ‘force’ but rather that one has arranged conditions so as to bring into view a certain side or dimension of a total phenomenon. There are no ‘groups’ that have an existence, independent of ‘individuals’ or of ‘mental apparatuses’” (Ashbach en Schermer: 1987:18).

Die integrasie van groepsielkunde en psigoanalise vereis dat die epistemologie wat 'n duidelike onderskeid tussen die individu en die groep maak, deur een paradigma wat die individu en die groep op 'n kontinuum plaas, vervang word. Hierdie kontinuum aanvaar dat psigoanalise en groepsteorie op dieselfde manier beskou word, maar wel met 'n klemverskuiwing. Dit wat waargeneem word, is dan slegs 'n produk van 'n grens wat die waarnemer maak. Hierdie benadering maak die studie van die groep paradoksaal meer menslik, persoonlik en lewendig. Dit beklemtoon egter dat die innerlike lewe en groepe nou verweef is.

- (iii) Die aanvullingsbeginsel (*“supplementary principle”*) verklaar die multidimensionele aard van groepsverhoudings:

Die aanvullingsbeginsel is 'n sisteemmodel wat gebruik word om twee middellyn opponerende sienswyse te versoen. Ashbach en Schermer (1987:21) gebruik Niels Bohr se definisie:

“Complementarity is when one systematically changes the conditions of observation and experimentation, the phenomenon shows opposite, contradictory properties.”

Volgens Durkin (1980:15) in Ashbach en Schermer (1987:23) is die belangrikste aanvullingsbeginsel in groepe aksie- en taalstruktuur. Aksiestruktuur word fisies beliggaam en bestaan uit materie-energie. Taalstruktuur bestaan op sy beurt uit inligting. Hulle meen dat hierdie onderskeid in groepsteorie verwaarloos word.

Deur die aanvullingsbeginsel vir groepe te gebruik, kom die konsep 'multidimensioneel' meer na vore. Dus het enige gebeure in groepe (soos 'n kristal) verskeie fasette. (Dit het ook soos 'n kristal 'n verenigde struktuur.) Indien 'n gebeurtenis in 'n groep ontleed en uit verskillende hoeke, punte en teoretiese raamwerke beskou word, sal daar telkens 'n ander gevolgtrekking gemaak word. 'n Groep is dus 'n multidimensionele orgaan.

Ashbach en Schermer (1987:29) meen dat hierdie verbindingsparadigmas die epistemologiese sprong (die integrasie van individuele intra-psigiese ontwikkeling en groeepanalise) verskaf. Hulle poog sodoende om die individu en sy ontwikkeling en groepe op 'n kontinuum te plaas.

3.4.1 Objekverhoudings

Objekverhoudings het begin met die vroeë werk van Freud, Abraham en Ferenczi. Melanie Klein het kontak met die psigoanalitiese pioniers gehad en het haar formulerings as 'n uitbreiding van hul werk gesien. Objekverhoudings se oorsprong word dan ook aan Klein gekoppel.

Klein se teorie fokus op die innerlike aspekte van onbewuste fantasieë ("*fantasy*"), dié se verband met biologiese dryfkragte en die liggaamsbeeld, terwyl dit ook na eksterne objekte gerig word. 'n Onderskeid word dan ook tussen fantasie ("*fantasy*") en phantasie ("*phantasy*") gemaak. Phantasie is onbewus en fantasie is die simboliese voorstelling daarvan. Die kollektiewe fantasie van 'n utopiagroep sal dus in Klein se terminologie die gerepreseerde argaïese phantasie van 'n goeie, versorgende bors voorstel (Ashbach en Schermer: 1987:37).

Die baba is volgens Klein 'n intense en sterk beliggaamde persoon. Sy wêreld bestaan uit liggaamsbeelde en prosesse wat deur middel van simbolisme verplaas en na die buitewêreld, wat uit mense en kulturele aktiwiteite en gebruike bestaan, gesublimeer word. Tydens ontwikkeling word die sosiale groep toenemend so 'n beliggaming en ook 'n wêreld. Die kind se 'realiteit' bevat steeds die oorblyfsels van kinderphantasie oor die liggaam. Ashbach en Schermer (1987:38) sê dat Klein se teorie (alhoewel baie klem op biologiese instinkte geplaas word) primitiewe psigiese prosesse as 'n poging deur die kind om sy menslike omgewing te verander, beskou. Dit gee haar teorie 'n interaktiewe en ook 'n groepskwaliteit. Volgens Klein bestaan psigiese ontwikkeling uit twee konstellasies, naamlik die paranoïed-skisoïede posisie en die depressiewe posisie.

3.4.1.1 Die paranoïed-skisoïede posisie

Gedurende die eerste aantal weke en maande is die baba se self ongedifferensieerd en intens kwesbaar. Die self word aan gevaar wat werklik is en ook verbeel word, blootgestel. Dit word veroorsaak deur oorstimulasie, verwaarlosing en pynvolle vlakke van dryfkragte. Indien dit nie verlig en deur die moeder in bedwang gehou word nie, kan dit teen die baba se eie psige en liggaam gerig word.

Die baba beleef dié gevaar in die vorm van primitiewe phantasieë en as interne en eksterne vervolgers. Dit is deel van denkbeeldige objekte wat as sensasies, beelde, kragte en deel-objekte soos die bors, die penis of die

baarmoeder ervaar word. Die dominante gevaar van die paranoïed-skisoïede posisie is dus die vervolgingsang en die gevreesde gevaar van slegte objekte (Ashbach en Schermer: 1987:39).

Aangename en vertroostende ervarings verteenwoordig weer goeie objekte. Hierdie goeie objekte word as verdediging gebruik om vervolgingsobjekte af te weer. Gevare word hanteer deur kontak met 'n goeie moederbors wat die baba ten opsigte van 'n eksterne realiteit wat beskerming bied en beloning verskaf, oriënteer. Die realiteit is egter soms onbereikbaar, gevaarlik of word negatief gemaak deur negatiewe objekte daarin te projekteer. Dit word dus ook gevrees en aangeval (Ashbach en Schermer: 1987:39).

Die objekte van die paranoïed-skisoïede posisie word deel-objekte genoem as gevolg van hulle assosiasie met óf negatiewe óf positiewe emosionele toestande en hul assosiasie met dele van die liggaam, byvoorbeeld die bors in plaas van die totale moeder. Deel-objekte is gesegmenteerde dele wat uiteindelik in verhouding met die moeder as heel-objek geïntegreer kan word. Die moeder word dan as buite die self en volledig ervaar, en sy bestaan onafhanklik van die kind se onmiddellike behoeftes (Ashbach en Schermer: 1987:39).

Klein beskou verdedigingsmeganismes in die paranoïed-skisoïede posisie as primitief en word met onbewuste phantasieë geassosieer. Dit manifesteer as 'n addisionele posisie wat konstellasië van objekverhoudings, phantasie en kommunikasiëpatrone verteenwoordig. Die primitiewe verdedigings van die paranoïed-skisoïede posisie is projektiewe identifikasie, splitsing, idealisering, devaluering en ontkenning (Ashbach en Schermer: 1987:39).

Projektiewe identifikasie en splitsing word beklemtoon omdat beide belangrik is tydens psigiese ontwikkeling. Splitsing is die verdeling van ervarings in aangename en onaangename ervarings. Dit verskaf aan die baba sy eerste kognitiewe kaart van emosies en interpersoonlike verhoudings en help ook om pyn en aggressie te hanteer. Projektiewe identifikasie is die proses waar 'n interne objek se gepaardgaande phantasie afgesplit word en dan in die

eksterne objek (moeder) geplaas word en dan daarmee identifiseer. In die interaktiewe sirkel verrig die moeder sekere funksies vir die baba. Sodoende word gevoelens van angs beheer, wat die baba in staat stel om die objek in 'n vorm wat hy kan tolereer, te herintrojekteer. So leer die baba meer van die konkrete werklikheid. Die konstellasies van die paranoïed-skisoïede fase vind dan ook op 'n pre-verbale vlak plaas (Segal: 1973:60-69).

3.4.1.2 Die depressiewe posisie

Die depressiewe posisie word deur 'n toenemende bewustheid van en omgee vir die moeder gekenmerk. Die baba beweeg weg van 'n ingesteldheid van pre-okkupasie met die self en 'n "omnipotence" na 'n omgee vir die moederfiguur wat as 'n heel en onafhanklike persoon gesien word. Die gepaardgaande gevoelens in die depressiewe posisie is bewustheid van skeiding en verlies, rou, verlies aan "omnipotence" en skuldgevoelens. Dit is die gevolg van 'n integrasie van die goeie en slegte dele van die objek en 'n onderskeid tussen die self en die objek.

Verskeie outeurs (Brown: 1982; Spitz: 1965 en Mahler, Pine en Bergman: 1975) meen dat die depressiewe posisie 'n langer tydsduur gedurende die ontwikkeling van 'n baba het. Dit vind eerder gedurende 2-3 jaar plaas en nie soos Klein meen in die helfte van die eerste jaar nie (Ashbach en Schermer: 1987:42-43).

'Depressiewe angs' is dan ook volgens Winnicott (1950:206) soos aangehaal deur Ashbach en Schermer (1987:43), die vrees vir die moontlike seerkry en beskadiging van die objek eerder as van die self. Dit is dan die begin van die ontwikkeling van besorgtheid en omgee vir 'n ander persoon.

Klein (1946:14) in Ashbach en Schermer (1987:43) beskou bereiking van die depressiewe posisie as 'n groot ontwikkelingsmylpaal: "*With the introduction of the complete object ... marked steps in integration are made. This implies important changes in relation to objects. The loved and hated aspects of the mother are no longer felt to be widely separated, and the result is an*

increased fear of loss, states akin to mourning, and a strong feeling of guilt, because the aggressive impulses are felt to be against the loved object ... The very experience of depressive feelings in turn has the effect of further integrating the ego, because it makes for an increased understanding of psychic reality and better perception of the external world, as well as a greater synthesis between inner and external situations."

3.4.2 Ego-sielkunde

Hierdie model is deur Hartman ontwikkel. Ego-sielkunde word as 'n volgende orde gebruik om ontwikkeling te beskryf. Dit kan in samehang met die objekverhoudingsteorie se depressiewe posisie beskou word as die fase van ontwikkeling waar die ongedifferensieerdheid van die self en objekte verdwyn en die self en objekte twee onderskeibare entiteite word. Deel-objekte word ook nou heel-objekte. Die kind begin ervaar dat daar 'n duidelike grens, wat as 'n fenomenologiese grens beskryf kan word, tussen homself, ander mense en die eksterne realiteit is. Die ego differensieer ook met grense tussen wakker en slaap, realiteit en fantasie en self en die wêreld (Ashbach en Schermer: 1987:74).

Die volgende is belangrik by die ontwikkeling van die ego:

- (i) Dit is die deel van die psigiese funksionering wat perseptuele waarnemings moontlik maak en is in kontak met realiteit.
- (ii) Dit ontwikkel deur middel van 'n proses van internalisering en assimileer betekenisvolle ander in die funksionele skema van selfbeeld, objekvoorstelling en rolle.
- (iii) Dit verrig uitvoerende funksies van monitering en besluitneming.
(Ashbach en Schermer: 1987:74-75)

3.4.3 Self-sielkunde

Ashbach en Schermer (1987:84) sê dat die psigoanalitiese siening van die self nie altyd konseptueel duidelik is nie. Dit is egter intuïtief en fenomenologies duidelik dat die self 'n belangrike konsep in menslike funksionering en ervaring is. Daar bestaan egter geen enkele definisie wat die essensie van die self beskryf nie. Die ontwikkeling van die self word as 'n belangrike ontwikkelingsmylpaal beskou omdat dit die finale deel van die bereiking van integrasie en kohesie deur 'n persoon is.

Jacobson (1964) en Kernberg (1975) definieer die self as die 'subjektiewe ek'. Sullivan (1953) noem dit die interpersoonlike sisteem en Lichtenstein (1977) sê die self organiseer die persoonlikheid via identiteit. Ongeag of die self as deel of as 'n verdere ontwikkelingspunt beskou word, verskil dit van die ego deurdat dit 'n "stoor" is vir ervarings en 'n reguleringssisteem vir bepaalde persoonsdimensies is, soos byvoorbeeld integrasie en kohesie (Ashbach en Schermer: 1987:87).

Kohut (in Ashbach en Schermer: 1987:87) meen dat 'n gevoel van kohesie 'n belangrike element in die ontwikkelings- en rywordingsproses van die self is. Kohesie, heelheid en integrasie word in die kind deur empatiese spieëling vanaf die moeder gefasiliteer. Dit sluit die akkurate reflektoring van gedrag en interne prosesse in. Sodoende word grandiositeit stelselmatig na gesonde ouderdomstoepaslike narsissisme en 'n gesonde en realistiese selfbeeld verander. Verkeerde spieëling deur die moeder kan 'n narsissistiese besering tot gevolg hê wat kan lei tot fragmentasie, woede en uitputting. Die gevolg kan 'n patologiese splitsing van die self wees wat deur 'n narsissistiese persoonlikheidsversteuring gekenmerk word (Ashbach en Schermer: 1987:87).

Kohut se siening stem ooreen met dié van Foulkes (Ashbach en Schermer: 1987:87), naamlik dat 'n primêre funksie van die groep is om as spieëling vir die individu te dien. Groepsdeelname herstel kohesie deur middel van empatie en dien as 'n kompenserende grandiose oorevaluering. Hierdie aspek

van die self as 'n oordrag-illusie word deur alle groepslede gedeel. Spieëling korreleer dus met 'n simbiotiese eenheid wat deur vroeë grandiose of "omnipotent" phantasieë beïnvloed word. Die groep word 'n selfobjek vir die lede en is 'n resonerende ervaring.

Spieëling se oorsprong is op infantiele en volwasse vlak. Die soeke na die verlore grandiositeit van die simbiotiese bestaan is 'n belangrike rede vir groepsdeelname. Hierdie infantiele behoeftebevrediging staan sentraal in groepslidmaatskap. Volwasse spieëling herstel en vergroot weer op sy beurt die self deur middel van empatiese kommunikasie en die gedifferensieerde deelname in die ander groepslede se lewens.

Alle individue het dus spieëling nodig vir die ontwikkeling van die self en sodat hy homself kan herken. Empatiese resonansie word benodig om die gevoel van werklikheid en aanvaarding te kry. Sodoende voel die individu waardevol vir ander en ook vir homself (Jacoby: 1984:24).

Margaret Mahler (in Ashbach en Schermer: 1987:87) beskou die ontwikkeling vanaf 'n simbiotiese verhouding met die moeder na 'n skeiding-individuasieproses as 'n belangrike mylpaal. Sy meen dat die intra-psigiese ontwikkeling sy integrasie in die interaktiewe proses bereik waar die baba psigies van die moeder skei. Die kind ervaar 'n toenemende gevoel van sekuriteit, frustrasie-toleransie neem toe en die oplos van splitsing lei tot objekkonstantheid. 'n Geïntegreerde en gedifferensieerde self ontstaan weg van die moeder af en die kind begin homself as 'n individu in sy gesin ervaar. Hierdie dien as basis vir 'n wyer reeks groepslidmaatskappe, byvoorbeeld skool en werk. Die kind se eerste groepslidmaatskap, naamlik dié van sy gesin is dus 'n belangrike en integrale deel van ontwikkeling van 'n geïntegreerde en konstante self. Dit vind veral plaas deur middel van spieëling vanaf betekenisvolle ander in die gesin (groep) wat die ego se grense uitbrei en versterk vir 'n gevoel van heelheid.

3.4.4 Objekverhoudings, die self en die groep – 'n geïntegreerde benadering

Dit is duidelik dat intra-psigiese en onbewuste prosesse, die interaksionele en groepslidmaatskap 'n wederkerige proses van beïnvloeding is. Vir 'n geïntegreerde benadering stel Ashbach en Schermer (1987:129) voor dat die groep as 'n sisteem van objekverhoudings beskou word. Dit impliseer verteenwoordigende elemente wat in enige hoeveelheid lokaliteite en subsisteme ervaar en uitgedruk kan word. Die konsepte van ruimte, grense en objek word as kognitiewe en affektiewe universaliteite gepostuleer wat op die intra-psigiese en die individu, die interaktiewe en interpersoonlike prosesse en op die groep-as-geheel toegepas word. Die intra-psigiese, die interaktiewe en groep-as-geheel word dan as die verteenwoordigende elemente of sisteme beskou. Die "lot" van die drie verteenwoordigende elemente in die ontwikkeling van die groep word bepaal deur die manier wat hulle in sisteme en subsisteme waaruit die groep en sy lede bestaan, inpas. Objekverhoudings is vry-vloeiende ideesiesamestellings wat in die prosesse oor grense heen deelneem, en deel word van sisteme wat gereed is om dit te ontvang en in bedwang te hou. Elke sisteem word dan op sy eie manier 'n uitdrukking van die ontwikkelingsproses.

Interne realiteite word sodoende groepsidentiteite en vice versa. Dit kan dus gestel word dat individuele ontwikkeling in groepslidmaatskap en in groepsprosesse gereflekteer word. Dit dien as verwysing na individuele ego-funksionering, maar ook na die lidmaatskap en funksionering van die individu se eerste groep, naamlik die gesin. Oedipale en pre-oedipale inhoudes word dus in groepsprosesse gereflekteer.

Indien 'n nuwe groep gevorm word, is daar 'n skuif in egostate van groepslede en is daar die potensiaal en platform vir 'n wisselwerking tussen die individu en die groep. Hierdie verandering in grenstoestande word groepsregressie genoem en word deur die lede as 'n gedeeltelike samesmelting van ego's en superego's en 'n tydelike verlies van individuele identiteit ervaar.

Die primêre ervaring in die groep is angs. Die groep dien as 'n snellermeganisme vir primitiewe angs in sy lede. Die eerste ervaring wat 'n persoon het as hy 'n groepslid word, is angs en hy word letterlik in die angsuitlokkende en onbekende omgewing van die nie-ek "ingegooi". Die groep kan as snellermeganisme vir realiteits- of primitiewe angs dien en individuele groepslede se eie verdedigingsmeganismes en style tree in werking om die angs te hanteer (Brown: 1987:238-244). Hierdie primitiewe angs is wat die objekverhoudingsteorie in die paranoïed-skisoïede posisie beskryf en behels verswelgingsang, vervolgingsang en afguns. Die verdedigingsmeganismes teen hierdie angs is ook primitief en behels ontkenning van realiteit, distorsie, projektiewe identifikasie, splitsing en idealisering (Ashbach en Schermer: 1987:129).

Die groep dien as 'n konteks waar resonansie en versterking van individuele verdedigings plaasvind. Groepsang moet op 'n kwalitatiewe manier as 'n ervaring wat elke dag plaasvind, beskou word. Dit kan as gevoelens van verwerping, vervreemding of omdat ander groepslede nie individuele grense eerbiedig nie, ervaar word (Ganzarain: 1989:89-100).

'n Sekere hoeveelheid angs sal dus altyd deel van die groepservarings wees. Nitsun (1989:250) meen dat angsvlakke veral hoog is gedurende die eerste fase van die groep. Hy vergelyk hierdie eerste sessies van die groep met 'n baba se eerste paar maande waar die baba poog om te ontwikkel. Volgens Winnicot (Nitsun: 1989:250) is die baba se ego aanvanklik in 'n ongeïntegreerde staat van fragmentasie. Die 'jong' groep is net so gefragmenteerd, vormloos en ongeïntegreerd. Groepslede word lid van die groep met angstige verwagtinge, met die hoop en doelwit dat hulle gehelp sal word om beter te voel en te funksioneer, asook om hulle innerlike lewe beter te verstaan.

Die aanvanklike vertroue is minimaal en groepslede is bang om hulself bloot te stel. In hierdie onsekere en onveilige konteks wend groepslede hulle na die groepsterapeut om hulle te help, te ondersteun en geïntegreer te hou. Groepslede se houding teenoor die terapeut is dikwels een van afhanklikheid

en word as “goed” ervaar in vergelyking met die “slegte” groepe wat as vyandig en gevaarlik gesien word.

Nitsun (1989:252) sê dan ook: *“Because of the intense anxiety at this stage, the defense mechanisms are likely to be primitive in character-projection, introjection, projective identification and denial... all serving to direct the focus of attention away from the inner life of the group and the individual in the group.”*

3.4.5 Die fenomenologie van groepsontwikkeling

Ashbach en Schermer (1987:166-171) beskryf groepsontwikkeling op ‘n fenomenologiese wyse om die ontwikkeling en wisselwerking van die intrapsigiese, interaktiewe en groep-as-geheel aan te dui. Alhoewel dit volgens dié outeurs ‘n subjektiewe poging is, gee dit ‘n aanduiding van die globale regressie en ontwikkeling teen die agtergrond van ses ontwikkelingsvlakke. Die ontwikkelingsvlakke bestaan uit:

(i)	Geregresseer	(a)	Primordaal (pre-simbolies)
		(b)	Primitief (simbioties)
(ii)	Geïndividualiseerd	(a)	Transisioneel
		(b)	Oedipaal
(iii)	Volwasse	(a)	Taak-geöriënteerd
		(b)	Selfaktualisering.

Die ontwikkelingsvlakke word in meer detail as volg beskryf:

- (i) Vlak I: Die primordale groep

In die begin is daar ‘n groot poging dat daar ‘n geboorte van die groep plaasvind (veral in groot groepe). Die groep is met tye stil en groepslede bespreek interne konflikte en gevoelens van verwarring. ‘n Onvermoë om te dink en te voel en ‘n dromerige onttrekking bestaan. Daar is egter ook

'n intense betrokkenheid by 'n ongedefinieerde entiteit wat vaagweg 'n groep genoem word. Bewustheid en ervarings van tyd en ruimte is afwesig, beweging in die groep is die minimum en die buitewêreld is vergete. Soms sal 'n groepslid wat die spanning nie meer kan verduur nie, op 'n geforseerde manier praat. Hierdie kommunikasie gee uiting aan aggressie en vrees. Die doel hiervan is om kontak met iets buite die self te maak. Groepslede is "verlam" en blyk nie-lewend te wees. Primitiewe angs soos vrees vir verswelging, vervolging en vernietiging word ervaar. Gevoelens van afguns kom ook na vore. Verdedigings is psigoties van aard en behels ontkenning van realiteit, distorsie en smelting ("*fusion*"). Twee temas word verbaal oorgedra – 'n behoefte aan kontak en beskerming en 'n behoefte om dood te maak. Lede kom egter amper outisties voor en is feitlik van mekaar geïsoleer.

In die kollektiwiteit van afstand, gevaar en die verdwyning van individualiteit kom sekere nuwe gedagtes en fantasieë na vore. Dit word met ander groepslede gedeel in 'n verdere poging tot kontak. Behoefte aan kontak is 'n sentrale tema. Groepslede begin stelselmatig meer bewus van mekaar se teenwoordigheid te raak. Algemene, globale konsepte oor groepe word ervaar, byvoorbeeld die groep as 'n ruimte, as 'n intensiteit, as 'n visie, as sleg en lelik en as dowwe en vae individue. Die deel van die beelde lei tot spanningsverligting en is dit asof al die groepslede se liggame en energie 'n organisme vorm. Dit staan bekend as die eerste groepsobjek, naamlik "*omnipotence*". Die lede ontken die werklikheid (amper op 'n psigotiese manier). Phantasieë wat materiaal van die baarmoeder en geboorte insluit, kan ervaar word. Ashbach en Schermer (1987:167) meen dat hierdie veral by grootgroeppvorming plaasvind.

(ii) Vlak II: Die primitiewe groep

Groepslede neem die risiko om deel te neem aan besprekings as individue weg van die smeltingtoestand ("*fusion*") in die groep. Die groep begin kwessies op 'n rasonale wyse bespreek, maar die gesprekke

behels ontvlugting van die realiteit deur stellings soos “As dit maar net” en “As ek maar net kan”. Die gesprekke se inhoud is baie oppervlakkig met min inhoudelike substansie. Dit word stelselmatig duidelik dat elke groepslid se doel selfbehoud is. Wantroue en ‘n verdedigende houding is aan die orde van die dag. Groepslede wat risiko’s neem, of vrae soos “Wat is die doel nou eintlik?” en “Wat doen en beteken die groep?” vra, word geïgnoreer of aangeval. Die lede is verward en in ‘n toestand van pseudo-gemak. Groepslede neem mekaar waar op ‘n oorveralgemeende stereotipiese manier. Die leier word geïdealiseer, maar tog ook subtiel gedevalueer. Vervolgingsangs, vervreemdingsangs en afguns word ervaar. Paranoïede projeksies vind plaas omdat groepslede nie verantwoordelikheid vir gevoelens, gedagtes en optredes aanvaar nie. “Grenslintipe” verdedigings word gebruik, byvoorbeeld projektiewe identifikasie, splitsing, idealisering en devaluering. Phantasieë van indringing, aanval en misbruik word ervaar en vrees vir verswelging is teenwoordig.

‘n Struktuur begin nou ontwikkel waarin groepslede sekere rolle toegeken word, byvoorbeeld sondebokke word geïdentifiseer en ‘n groot hoeveelheid mag en pseudo-leierskap word toegeken. Dié lede word as leiers beskou, maar daar word glad nie aandag aan hulle idees gegee nie.

Die groepslede voel alleen en niemand is seker van hulle posisie nie. Groepslede wat risiko’s neem en vrae vra word vinnig in toom gehou of aangeval. Die kontrole en beheer van aggressie en afhanklikheid word ‘n kwessie. Die groep hanteer dit met die volgende interpersoonlike tegnieke: prys, pamperlang, manipulasie en intimidasie. Die taal en gedagtes van die groep manifesteer in ‘n beliggaamde vorm. ‘n “Groepsdans” kan ontstaan waar die beweging van stoele, lede self en ander fisiese objekte in die groepsruimte as substitute vir gedagtes en taal dien. Devaluering en gefragmenteerde interpersoonlike verhoudings beskerm die groep daarvan om die werklike situasie raak te sien. Pre-verbale gemeenskaplike projeksies en primitiewe identifikasie kan ontstaan. Objekte word as deel-objekte gesien, byvoorbeeld as ‘n

moederbors. Ashbach en Schermer (1987:168) meen dat hierdie fase algemeen is in groepsterapie met grenslynpersoonlikheid pasiënte, groepskonferensies en in disfunksionele gesinne.

Die primêre vrees vir verswelging is 'n respons op die ervaring van diepliggende hulpeloosheid wat deur traumatiese verlies, verwerping en skade veroorsaak word. Indien 'n individu dus hierdie ervarings beleef het, bring dit 'n spesifieke intra-psigiese reaksie mee. Hierdie ervarings manifesteer ook in die interaktiewe en in groepsprosesse. Hierdie navorser meen dat dié proses soos Hopper (1997:448) dit beskryf, ooreenstemming toon met die primordiale en primitiewe groepsprosesse soos beskryf deur Ashbach en Schermer (1987:166-168). Hopper (1997:448) beskryf dié proses as volg: Hy sê dat traumatiese verliese en verwerping die ervaring van diepliggende hulpeloosheid veroorsaak en tot 'n respons van die primêre vrees vir verswelging ("*annihilation*") lei. Trauma kan gebaseer wees op die ervaring van diepliggende hulpeloosheid in reaksie op situasies wat as lewensbedreigend ervaar is; die kummulatiewe opbou van klein insidente na 'n oorweldigende golf van onderdrukking; en/of katastrofiese verlies, verwerping en skade. Die diepte van die hulpeloosheid word bepaal deur die omvang van die gebeurtenis(se), die volwassenheid van die ego en die aard van die persoon se onbewuste fantasielewe op die oomblik van die ervaring. Die analise van trauma-ervarings behoort binne die konteks van die hele traumaprocesse gedoen te word.

Objekte van gefaalde afhanklikheid is onderworpe aan aanvalle van verswelging. Op fantasievlak word verbeel dat die objekte weerwraak neem. Die sekondêre vrees vir verswelging is dan as gevolg hiervan meer geneig om te ontwikkel.

Primêre en sekondêre vrese van verswelging gekombineerd, word uitgedruk as intra-psigiese splitsing en fragmentasie wat met tipiese vrese, byvoorbeeld vrees vir disintegrasie en vir ontbinding, geassosieer word. Die eerste respons op die vrese wat met splitsing en fragmentasie

geassosieer word, is introjektiewe splitsing en verwarring met die verlore, verwerpe en beskadigde objek. Die splitsing en verwarring is egter ook met tipiese vrese, byvoorbeeld vrees vir versmoring, verswelging en om verswelg te word, vergruis en vasgevang te word, soos 'n marionet te word en te versteen geassosieer. Afsondering in die staat van splitsing en fragmentasie ontstaan dan as beskerming teen die vrese wat met splitsing en verwarring geassosieer word.

Die verwantskap tussen splitsing en fragmentasie en splitsing en verwarring is een van non-dialektiese ossilasie, soos 'n pendulum. Dié verwantskap betrek aanhoudende psigiese aktiwiteit, maar geen verandering en geen ontwikkeling vind plaas nie. Vir voortbestaan en om psigiese paralise te vermy, word die algehele intra-psigiese ervaring geenkapsuleer wat outistiese eilande van ervaring, gekenmerk deur omvattende stilte en groteske interne ontwikkeling van versamelde objekte, meebring.

Hopper (1997:451) sê dat individue wat trauma en vrees vir verswelging ervaar het en gevolglik intra-psigiese ossilasies tussen splitsing en fragmentasie geenkapsuleer het, prosesse van inkohesie in groepe toon. Dit vind plaas op grond van twee tipes eksternalisering en internalisering, naamlik projektiewe en introjektiewe identifikasie. Dit word deur versameling ("*aggregation*") gekenmerk wat 'n reaksie op splitsing en fragmentasie is en massifikasie wat 'n reaksie op splitsing, verwarring en aggregasie is.

Dit blyk dat die intra-psigiese gevolge van traumatisering die groepsprosesse beïnvloed deurdat dit as primitiewe funksionering (wat wissel tussen die primordiale en primitiewe vlakke) manifesteer. Hieruit is dit duidelik dat individue wat getraumatiseer is of in 'n getraumatiseerde omgewing werk, regressiewe prosesse sal mobiliseer.

(iii) Vlak III: Die transisionele groep

In hierdie vlak word die groep-as-geheel minder gefragmenteerd. Die lede begin die groepslewe op 'n meer persoonlike vlak en met meer intense emosie ervaar. Sommige lede voel dat hulle vervolgd word en neem 'n martelaarshouding in, ander voel geliefd en ander voel rusteloos en geaggiteerd. 'n Proses van rou is ook by van die lede teenwoordig, maar die groep vermy die rouproses deur middel van aggressiewe of pseudo-seksuele "stampe" na mekaar of 'n magiese eenheidsgevoel in die groep.

Deel-objekte word in heel-objekte geïntegreer en 'n ruimte ontstaan vir troos-objekte wat skeiding van die moedergroep moontlik maak. Die daarstelling van so 'n ruimte maak 'n sekere graad van skeiding moontlik. Die uitstel van behoeftebevrediging vind plaas en kognisie oor ervarings maak keuses, menings en kreatiwiteit moontlik. Lede toon dus meer inisiatief en eie wil en keuses word geopper. Ashbach en Schermer (1987:169) skryf: "... *It creates a world it can explore and imagine about. This world consists of such entities as 'the group' itself, which now has a definite identity as a prized transitional object and alternatively as 'mother of separation.'*"

Tesame met die toenemende beheer oor die interne en eksterne omgewing ontstaan gevoelens van euforie. Selfbeeld van groepslede verbeter omdat die grandiose self in toenemende sukses weerspieël word ("*mirrored*"). Die verhouding met die leier word nou gekenmerk deur die bewustheid dat hy apart is, onbeskikbaar en oneg is en nie werklik omgee nie, spieëling onakkuraat doen en dat hy groepslede verwerp en in die steek laat. Hierdie proses dui op 'n stap nader aan die herinstel en ontdekking van egofunksionering en die internalisering van 'n nuwe stel objekverhoudings wat die groepslidmaatskap en kultuur reflekteer. Die groepslede ontken egter dié verlies en beweeg terug na viktimisering, afguns, projeksie, jaloesie en skeidingsangs. Lede kan soms gemaklik tot die groep toetree, maar dit kan steeds deur gevoelens van skaamheid gekenmerk word. Hierdie paradoksale en regressiewe amalgamasie van

die paranoïede-skisoïede en depressiewe dinamikas verwys na die aanhoudende aanval op die liefdesobjek wat deur skuldgevoelens en herstelling ("*reparation*") gevolg word. Die groep neem 'n uitgebreide familiekonfigurasie aan. Ashbach en Schermer (1987:170) haal Fairbairn (1952:42) aan: "*The abandonment of infantile dependence involves an abandonment of relationships based upon primary identification in favor of relationships with differentiated objects.*"

(iv) Vlak IV: Die oedipale vlak

In groepe is die oedipale patroon die herhaling van die kerngesin - 'n man, vrou en kinders. Stabiele verhoudings en roldefinisies ontwikkel met 'n duidelike "generasiegrens" en hiërargie. 'n Tweeledige outoriteitstruktuur met leiers en navolgers ontwikkel. Oordrag bevat elemente van 'n "*triad*" verhouding en kan teen die groepleier of groepslede gerig wees. Kastrasie-angs en skuldgevoelens kan na vore kom. Verdedigings is "neuroties" en bestaan uit repressie, isolasie en reaksieformasie. Vir die oedipale fase om plaas te vind, is skeiding en objekkonstantheid voorvereistes. Die groepslid tree dus toe as 'n geïntegreerde self.

Die superego, wat oor kennis van sonde (bloedskande) beskik, skep die potensiaal vir morele waardes, skep 'n groepsetos en gedragskodes. Die kwaliteit van die objekverhoudings ontwikkel uit 'n behoefte aan die objek self. Dit is 'n beweging verby narsissistiese en depressiewe besorgdheid om lief te hê en ook deur die objek liefgehê te word. Dit vind plaas op grond van duidelik gedefinieerde kenmerke van die objekte self. Kwessies van eenheid, intimiteit en drievoudige interpersoonlike verhoudings ontwikkel ten volle. Ashbach en Schermer (1987:170) meen dat die meeste kleingroepe (hoeveelheid lede tot 10 persone) tussen vlak III en IV wissel.

(v) Vlak V: Die taak-geörienteerde groep

Die vermoë om persoonlike kwessies en pre-okkupasie opsy te skuif en op take te fokus wat die groep se verantwoordelikheid is, word bereik. Dit word volgens Ashbach en Schermer (1987:170) bereik deur die “... *renunciation of incestuous impulse and its sublimation through the ego ideal into achievements which facilitate personal identity and interdependence. The primary mode of decisionmaking is by consensual validation of experience with role assignments based on expertise and skill regarding group and organizational tasks. The incestuous quality of the oedipal group is supplanted by objectively perceived similarities and differences.*”

Empatie word in die vlak vir wedersydse begrip gebruik in plaas van fantasieë van eenheid en redding. Formele hipotesetoetsing word vir die oplos van probleme gebruik. ‘n Gevaar van die taakgeörienteerde groep is die groot klem wat op logika, werk en samewerking geplaas word en dat fantasieë en die emosionele lewe onderdruk word. Die hoofdoel hier is die vervulling van ambisie en ideale. Morele angs word ervaar en verdedigings is volwasse, naamlik spontaneïteit, humor en altruïsme. Oordrag en teenoordrag is tot die minimum beperk en persone is in ‘n interafhanklike geheel betrokke.

(vi) Vlak VI: Die self-aktualiseringsgroep

Self-aktualisering is ‘n term wat Abraham Maslow geskep het en beskryf kenmerke in individue wat ‘n hoë vlak van prestasie en emosionele integrasie bereik het. Sulke persone het verby oorlewings- en sekuriteitsbehoefte beweeg en belê hulle eie vermoëns in die bereiking van hulle potensiaal en fokus op bestaan (“*being*”) eerder as om te doen. Hulle ervaar ook gereeld wat Maslow hoogtepuntervarings (“*peak experiences*”) noem. Gedurende die hoogtepuntervarings word die persepsies geïntensifiseer, ‘n gevoelenseenheid en -heelheid bestaan, betekenis word ervaar en kreatiwiteit word aangevoel. ‘n Vlak VI groep is

daartoe in staat om die hoogtepuntervarings te voed. Vrees vir die onbekende mag wel teenwoordig wees.

'n Uitstaande kenmerk van die Vlak VI groepsatriks is die gevoel van gemeensaamheid. Gevoelens van behoort en deelname beweeg oor rolle, sosiale klas en ander eksklusiewe kenmerke. Daar word na 'n humanisme beweeg wat aanvaarding en altruïsme insluit. Dit verteenwoordig objekverhoudings wat dinamiese kenmerke van die depressiewe posisie vertoon.

Ashbach en Schermer (1987:171) sê dat die beskrywing van die ontwikkeling van groepsvlakke 'n aanduiding gee van kenmerke op die kontinuum wat moontlikhede is. Dit dien dus vir 'n waarnemer, navorser of groepsterapeut as 'n hulpmiddel en 'n kompas vir groepsprosesse. Regressie en ontwikkeling moet altyd in terme van spesifieke emosies, interaksies en groepsnorms en -kultuur beskou word. Elke groep verskil en is uniek in sy ontwikkelingsdiversiteit en -konstantheid.

3.5 Samevatting

Pines (1994:48) sê dat groeepanalise nie sosiale sielkunde of sosiologie is wat dieptepsigoanalise se individuele sielkunde met 'n kunsmatige studie van groepe vervang nie. Foulkes het by herhaalde geleenthede gesê dat die "sosiale" diep in elke individu gesetel is en dit wat as "binne" of "buite" beskou word in werklikheid 'n skepping van die individu en sy kultuur is. Groeepanalise is nie psigoanalise wat 'n groot aantal individuele pasiënt in 'n klein tydsgleuf kan behandel nie. Die groep is eerder 'n entiteit op sy eie met 'n groepsatriks waarin alle verhoudings ontwikkel. Alles wat dus in 'n groep plaasvind, behels die groep-as-geheel sowel as elke individuele groepslid.

Dit is een van die mees onderskeibare kenmerke van groeepanalise, naamlik dat die onderskeid wat tussen "individueel" en "groep" gemaak word onnodig en kunsmatig is en dat groepslidmaatskap as sentraal in menslike

funksionering beskou word. Individuele en groepsontwikkeling is ook voortdurend in wisselwerking met mekaar.

Ashbach en Schermer (1987) voeg waarde by die perspektief deurdat dit individuele ontwikkelingsteorieë as metafoor vir groepe gebruik. Groepsverskynsels word op die ontwikkeling van objekverhoudings, die self en die ego gebaseer. Dit slaag gevolglik daarin om intra-psigiese, interpersoonlike en groepsfunksionering in 'n werkbare geïntegreerde model saam te voeg. Die komplimentariteit en wederkerigheid word ook beklemtoon.

Groepanalise kan gevolglik as 'n navorsingsmodel en -metodologie dien om die multidimensionaliteit en kompleksiteit van die verskynsel 'psigiese uitbranding' na te vors. Die spesifieke metodologie om dit tot uitvoering te bring, word in hoofstuk 4 bespreek.